

**KARA MEHMED AĞA'NIN ARDINDAN: 17. YÜZYILIN İLK YARISINDA
AMASYA'DA BİR KAPIKULU SİPAHİSİNİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ***

Turan AÇIK*

Öz

16. yüzyılın ortalarında taşrada varlıklarına rastlanılan kapıkulu sipahileri, 17. yüzyıla gelindiğinde önemli oranda yerleşmiş bir sınıf olarak karşımıza çıkmaktaydı. Muharip bir zümre olmaktan öte şehrin bürokratik mevkiilerini ele geçiren ve sosyo-ekonomik dinamikleri elden geldiğince kullanan şehirli bir sınıf haline gelen kapıkulu sipahileri, şehrin politik hayatını yönlendirmeye başlamışlardı. İltizam "sektörü"nü ve mirî mal hizmetini hemen hemen tekellerine alan bu sınıf, çiftliklerde ticarî tarım da yapmakta ve şehirlerde birçok mülk edinmekteydiler. İşte bu sınıfın Amasya'daki bir temsilcisi olan Kara Mehmed Ağa adlı sipahi, aynı zamanda Dergâh-ı Âlî çavuşluğu, muhassıl-ı emvâllik ve Amasya mütesellimliği görevleri yapmıştı. Bunun yanında Amasya'nın muhtelif yerlerinde bulunan 16 ambar dolusu hububatı ile ticaret de yapıyordu. Yine kumaş ticareti yaptığına dair emareler bulunmaktaydı. Birçok mülk sahibi olduğu görülen Kara Mehmed Ağa, bu serveti elde etmekte sadece meşru yolları kullanmıyor, gayr-ı meşru birçok faaliyet içerisine de girerek servetine servet katıyordu. Kara Mehmed Ağa, 1633 yılında idam edilmiş ve malları da müsadere edilmişti. Ölümünden sonra birçok alacaklısı mahkemeye koşarak Ağa'nın terekesinden alacaklarını tahsil etmeye çalışıyorlardı. İşte Amasya şer'iyeye sicillerine yansıdığı kadarıyla ve bu alacaklılar vasıtasıyla tanıdığımız Kara Mehmed Ağa'nın ilişki ağları ve servet edinmedeki yöntemleri, taşralı kapıkulu sipahilerinin 17. yüzyılın ilk yarısındaki evrenlerini aydınlatmada mikro ölçekte veri sağlaması açısından önemli. Dolayısıyla bu makalede, Kara Mehmed Ağa'nın arkasında bıraktığı veriler üzerinde düşünerek 17. yüzyılın ilk yarısında yaşanan gelişmelere bir de taşralı bir kapıkulu sipahisi ekseninde bakılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, 17. yüzyıl, Kapıkulu sipahisi, Kara Mehmed Ağa, İltizam.

**AFTER KARA MEHMED AGHA: IN THE FIRST HALF OF 17TH CENTURY,
A SULTAN'S HOUSEHOLD CAVALRYMAN**

Abstract

Although the presence of cavalrymen was common in rural regions in the mid-16th century, they seem like a localized class with a significant ratio in the 17th century. They have achieved the city's bureaucratic positions rather than being a class of combatants and used socio-economic dynamics of the city as much as possible. Thus,

* Makale Geliş Tarihi: 03.05.2016. Yayın Kabul Tarihi:13.05.2016.

* Yrd. Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Amasya, turanacik@gmail.com

Kara Mehmed Ağa'nın Ardından: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya'da Bir Kapıkulu Sipahisinin Düşündürdüğü

they have begun to redirect the political life in cities. They became the only power over tax farming activities and demesne (miri) services in addition to commercial agriculture in the farms and used to acquire many properties in the city. One of the representatives of this class was Kara Mehmed Agha in Amasya. He also worked as a sergeant of "Dargah-ı Ali", "muhasıl-ı emvâl" and "mütesellim" of Amasya. In addition to these duties, he was also in grain business with 16 warehouses located in various places in Amasya. There are some indications pointing out that he was also in textile (fabric) business. Mehmet Agha was not gaining this much power and properties with legal ways only, but he was getting into many illegitimate activities as well. Kara Mehmed Agha was executed in 1633 and his properties had been confiscated. After his death, many creditors were trying to collect the receivables from his estate by applying to the court. Therefore, knowing the relation networks and methods of Kara Mehmet Agha to gain more welfare from court documents of Amasya and his creditors is important in terms of enlightening the situation of cavalymen in the first half of 17th century and providing data related to their situation at the microscale. Therefore, in this study, the events took place in the first half of 17th century were analyzed within the scope of the data received regarding Kara Mehmed Agha.

Key Words: : Ottoman, 17th century, Sultan's Household Cavalryman, Kara Mehmed Agha, tax farming.

GİRİŞ

Taşrada varlıklarına ilk defa 1552'de Kayseri'de rastlanılan kapıkulu sipahileri (Akdağ, 1947: 300), 17. yüzyıla gelindiğinde şehrin sâkinleri hâline gelerek muharip bir zümreden öte dinamik bir bürokratik şehirli sınıf hâline gelmeye başlamışlardı. Her ne kadar üzerlerinde kapıkulu sipahisi olduklarını gösteren unvanlar olsa da, savaşa gitmekten çok¹ şehrin bürokratik mevkilerini denetimleri altına almaya başlamışlar, bu temel üzerinden de sermaye edinmeyi amaçlamışlardı. Para ekonomisi² ve iltizam

¹ 1635 Revan seferi için Amasyalı kapıkulu sipahilerinin orduya dâhil olmaları doğrultusunda gönderilen ve birçok defa yenilenmek zorunda kalan emirler için bkz. *Amasya Şer'iye Sicilleri* (A.Ş.S.), no: 2, kayıt no: 132/1. 6-15 Eylül 1633; A.Ş.S., 2, 118/1. 30 Nisan-9 Mayıs 1634; A.Ş.S., 3, 20/1. 8-17 Haziran 1634; A.Ş.S., 3, 8/2. 27 Temmuz-5 Ağustos 1634; A.Ş.S., 3, 107/2. 9-17 Nisan 1635; A.Ş.S., 3, 101/3. 18-29 Mayıs 1635; Bu arada 28 Şubat 1635 tarihinde sipâh çavuşlarından Ömer Çavuş ve silâhdârlar çavuşlarından Ahmed Çavuş Amasya'ya "emr-i şerîf" ile gelip sefer için "tenbih ve tekid" olunmuştu. A.Ş.S., 3, 125/2.

² Para ekonomisinin ayırt edici vasfı ticaret hacminin genişlemesi ile birlikte paranın dolaşımının artması ve ödemelerin gün geçtikçe aynı olmaktan ziyade nakdî olarak yapılmaya

“sektörü”nün sağladığı fırsatlardan istifade ile hatırı sayılır ölçülere varan bir servet temin eden kapıkulu sipahileri, şehrin ileri gelenleri arasına girmişlerdi.

Sipahilerin bu şekilde iktisadî bir temel edinmelerinde seferde ve hazarda olmak üzere iki tür vazifelerinin olmasının etkisi büyüktü. Zira 17. yüzyıla gelindiğinde sipahiler genelde seferden gayrı zamanlardaki vazifeleri ile müşahhas hale gelmeye başlamışlardı. Süvarilerin sefer zamanındaki en önemli vazifeleri olan hükümdarın çadırını ve hazineyi korumanın yanında; bilhassa hazar zamanında, 16. yüzyılda; maliye kâtipliği, divan kâtipliği, ihtisap kâtipliği, ırgad kâtipliği, beytül-mâl-ı âmme ve hâssa emin ve kâtipliği, avâız, nüzul, bağ resmi, âdet-i ağnam, resm-i ağıl vb. toplanması, cizye tahsili, koyun emniyeti gibi vazifeleri vardı. Bunun yanında Kanuni Sultan Süleyman, sefere gittiği zamanlarda kapıkulu sipahisinin eskilerinden mülâzım ismiyle 300 kişiyi ayırmakta ve bunları “emirberlikte ve dairesi muhafızlığında” istihdam etmekteydi. Seferden dönüşlerinde hizmetlerine mükâfat olarak bunlara padişah vakıflarından bazılarının mütevelliliği, bazı büyük mukataaların bir senelik idaresi, cizye tahsili ve mültezimlik gibi vazifeler verilmekteydi. Uzunçarşılı, ıslahat yazarları gibi Hicri 1000 (M. 1591) yılını milat kabul ederek bu şekilde “sonradan kanun hükmünü almış” ve ilk dönemlerde yalnız muharebe zamanlarına inhisar eden bu hizmetlerin tevcihinin söz konusu tarihten sonra seferden gayrı zamanlara da yayıldığını ifade etmekteydi. (Uzunçarşılı, 1988b: 156-157).

17. yüzyıla gelindiğinde kapıkulu sipahilerinin vazifelerinin ağırlıklı yönünün gerçekten de seferden gayrı zamanlardaki, yukarıda zikredilen vazifelerden müteşekkil olduğu; hatta kapıkullarının artık bu vazifelerin temini için mücadele eder

---

başlanması idi. (Pirenne, 2013: 121-123.) 16. yüzyılın ortalarında Osmanlılar ile Avrupa arasında daha önce görülmemiş bir ticaret ağı meydana gelmişti. Ayrıca Osmanlı şehirlerinin demografik büyümeyle orantılı kaydettiği büyüme, tarımsal ürünlerin ve diğer malların pazardaki talebini arttırdı. Böylece pazara yönelik bir üretim süreci başladı ve bu işte kullanılan ödeme aracı büyük nispette para olmaya başlamıştı. Bu dönemde yaşanan ticari gelişmeyi Halil İncılık ve Suraiya Faroqhi tarafından kaleme alınan birçok kitap ve makaleden takip etmek mümkündür (Bu çalışmaları temsil etmesi bakımından şu iki çalışmaya bakılabilir: (İncılık, 2000); (Faroqhi, 2004a). Para ekonomisinin yaygınlaşması ve bununla bağlantılı olarak iltizam “sektörü”nün ve para vakıflarının gelişmesi hususunda tafsilat için bkz. (Tezcan, 2010: 18-33). Ayrıca mevsimlik seferlerden cephe savaşlarına geçilmesi ve ateşli silahların öneminin artması ile birlikte piyade askerine ihtiyaç artmıştı. (Kolçak, 2012: 75-102). Maaşlarını nakit alan bu piyadeler için nakdî bir ekonomi elzemdi. (Öz, 2010: 230).

Kara Mehmed Ağa'nın Ardından: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya'da Bir Kapıkulu Sipahisinin Düşündürdüğü

oldukları görülmekteydi.³ Dolayısıyla kapıkulu sipahisi olmak sermaye temin etmek bağlamında önemli bir yoldu. Bunun yanında edinilen statü münasebetiyle mevcut sermayeyi -müsadere riski olmakla birlikte ordu mensubu olmanın getirdiği prestijle korumanın da yollarından biri kapıkulu sipahiliği/askerilik idi.⁴ Bursa'dan Bostan Çelebi b. Hâce Memî'nin 9 Eylül 1592 tarihinde Bursa ihtisâb mukataasını iltizâm edince iltizam şartları arasına "Dergâh-ı Âlî çavuşluğu sadaka buyurulması"nı ve mukataa üzerinden alınacak olsa dahi çavuşluğunun üzerinde sürekli kalmasını istemesinin ve bunu başarmasının (Ergenç, 2013a: 394) büyük ihtimalle sermayesini korumak ile bir bağlantısı vardı. Nitekim İzmir gümrük mukataası mültezimi Hacı Mehmed de aynı yolla kapıkulu sipahileri arasına dâhil olmuştu (Tezcan, 2010: 16).

Bu kapıkulu sipahilerinden önemli bir kısmı, sosyo-ekonomik temelde bir takım politik manevra kabiliyeti edinen yeni bir birey profiline tekabül ediyordu. Zira bilhassa 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılda pençik ya da devşirme usulü ile değil, parasının vermiş olduğu manevra kabiliyeti ile sonradan kapıkulu sipahilerine dâhil olan birçok "ecnebi"⁵, şehirde oldukça dinamik bir sınıf haline gelmeye başlamıştı. İleri

---

³ Trabzon'da Kuzgunzâde Mustafa Bey adlı kapıkulu süvarisinin Trabzon iskelesi gümrük mukataasını iltizam etmek için girdiği mücadelelere dair bkz. (Açık, 2014).

⁴ Tezcan, 16. yüzyılın ortalarından itibaren küçük yatırımcıların, Osmanlı ordusunu, finansal koruma ve sosyal statü temin eden bir kurum olarak görmeye başladıklarını ifade etmektedir (Tezcan, 2010: 16). Ayrıca Suraiya Faroqi, terekesini incelediği Hacı Abdullah adlı mimarın "merkezî yönetimin emrinde bir inşaat ustası olarak etkinlikleri"nin "servetini korumasına ve daha da büyütmesine yardım eden statü ve önemli bağlantılar" sağladığı iddiasındadır (Faroqi, 2004b: 192).

⁵ "Ecnebi" (bî-gâne)lerin askerî sınıf arasına girişi Koçi Bey'in anlatısında III. Mehmed'in şehzâdelerinin sünnet düğünü esnasında olmuştu. İki ay süren bu düğünde, halkın sebep olduğu izdihamı ortadan kaldırmak için devşirme asıllı olmayan, muhtelif sosyo-ekonomik tabandan (Koçi Bey bunlara "bakkal çakkal" demektedir) gelen kişiler "ağa çırâğı" namıyla yeniçeri ocağına dâhil edilmişlerdi. Aslında para ekonomisinin de gelişmesi ile birlikte belli bir sermaye sahibi olan zengin tüccar, daha önceden de askerî sınıf arasına girmek istemişti. Nitekim Yavuz Sultan Selim, Halep, Şam ve Kahire'yi fethettiğinde hazinede bir miktar darlık hâsıl olmuştu. Bu nedenle defterdar, bir tacirden ("bazergân") 60.000 sikke borç almıştı. Bundan sonra diğer memleketlerden gelen para ile birlikte darlık ortadan kaldırılmıştı ve sıra tacirin borcunu ödemeye gelmişti. Tacir ise, oğlundan başka kimsesinin olmadığını, verdiği 60.000 filorinin miriye kalmasını; fakat bunun karşılığında oğluna cebecilik ihsan edilmesini istemişti. Bunu duyan Yavuz Sultan Selim şiddetle karşı çıkmış, hatta "pâk" kullarına "ecnebi idhâl" etmeye çalışanlara da beddua etmişti. Hâlbuki Koçi Bey zamanında artık değil 60.000 filoriye yalnız 60 filoriye 6 kişinin cebeci olması muhtemel hale gelmişti (Göriceli Koçi Bey, 1994: 55-59).

gelenler arasına hem sermayeleri hem de askerî “kisve”leri ile dâhil olan bu kişiler, şehrin politik hayatında önemli roller oynamaya başlamışlardı. Zira, mütesellimliğe kadar yükselebilen bu kapıkulu sipahileri, şehir ve siyaset arasındaki kurucu unsurlardan birini teşkil etmeye adaydılar. Bunlardan biri de bu makalede incelenen Kara Mehmed Ağa idi.

Geleneksel Osmanlı siyaset pratiğinde; şehirlerde narhın belirlenmesi, mahalle avarız akçesi vakıflarının tevliyeti, şehir kethüdalığı, bilirkişilik, şehrin korunması ve adaletin tesisi gibi konularda merkezle irtibata geçmek gibi vazifelere (Ergenç, 2013b: 409) dâhil olan ayân ve eşrâfın bütün bu vazifelerinin amacı, şehirdeki meşruiyeti devam ettirmektir. Geleneksel dönem itibarıyla daha çok tüccar olan ve çelebi unvanlı kişilerden müteşekkil ileri gelenlerin, 17. yüzyıla doğru aralarına çok sayıda kapıkulu sipahisinin ve bilhassa da sermaye sahibi olanların girmeye başlaması ile birlikte (İnalçık, 2009: 337; Özkaya 1994: 7) hükümdar beratinin sağladığı askerî statüsüne de sahip olan kapıkulu sipahileri, şehirde gittikçe daha çok güçlenmeye başlamışlardı. Bu süreç –elbette daha çok araştırmaya ihtiyaç hissetse de- 18. yüzyılda hükümdarın iktidarından kısmen bağımsız hareket etmeye başlayan yerel dinamiklerle müşahhas “ayânlar çağı” ile neticelenecekti (McGowan, 2004: 761-884).

Amasya’daki Kapıkulu sipahilerine dair yazılan bir makalede (Açık, 2015), onların büyük çoğunluğunun bir mahalle sâkini olarak yerleşmiş/yerlileşmiş ya da yerli bir Amasyalı iken kapıkulu sipahisi olmuş; fakat yerelliği/yerliliği devam etmiş, sosyo-politik ayrıcalıklarını kullanarak sosyo-ekonomik dinamikler edinen ya da sosyo-ekonomik tabanlarını kullanarak sosyo-politik ayrıcalıklar edinen bürokratik bir sınıfa doğru evrildikleri gözlenmişti. Bu bürokratik sınıfın en önemli hususiyeti ise artık şehirli olmuş olmaları idi. Nitekim şehirde birçok mülk alım-satımında, borç-alacak ilişkisinde karşılaşılan bu sınıf, iltizam “sektörü”nü de en iyi kullanan ve bu “sektör” üzerinden sermaye temin eden bir hâl almıştı. Bir mahalle sâkini olarak ticarî tarım yaptıkları da görülen kapıkulu sipahileri, şehrin en baskın unsurları haline gelmeye başlamışlardı. Bu durum, onların, Habermas’ın (2010) “burjuva kamusalılığı” kavramından mülhem söylenirse, şehirde hükümdardan ayrı bir “kamusallık”/iktidar vücuda getirmeye başladıklarının göstergesi olarak değerlendirilmişti. İşte “ayânlar çağı”na doğru giden süreçte, bu yeni sınıfın şehirde alternatif iktidar odakları vücuda getirmesi, Osmanlı İmparatorluğu’nun yapısında bazı değişimleri de beraberinde getirmişti. 17. yüzyılda yaşanan değişimlerin “gerileme” (Lewis, 1958), “kriz ve

Kara Mehmed Ağa'nın Ardından: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya'da Bir Kapıkulu Sipahisinin Düşündürdüğü

değişim" (Faroqhi, 2004a),⁶ "İkinci İmparatorluk" (Tezcan, 2010) gibi kavramsallaştırmalardan hangisiyle değerlendirilmesi gerektiğine dair ise henüz kati bir karar verilememiştir. Zira elimizde yeterli bir ampirik temel yoktur. İşte bu temelin temininde bir katkı olması amacıyla, söz konusu değişimlerde rolü olduğu düşünülen kapıkulu sipahilerinin taşradaki bir temsilcisi hakkında mikro ölçekte bir çalışma kaleme alınmaya çalışılmıştır. Kara Mehmed Ağa hakkında yapılacak bir araştırma, taşrada bir kapıkulu sipahisinin geçirmiş olduğu değişimlerin kısmî detaylarını temin edecek ve yerli veya "ecnebi" kapıkulu sipahilerinin şehrin politik hayatında meydana gelen değişimlerdeki rolü hakkında mikro ölçekte veri sağlayacaktır.

Kara Mehmed Ağa'yı Nasıl Biliriz?

Kara Mehmed Ağa'ya dair Hicri 1042-1044 tarihlerini kapsayan belgelerde, kendisinin daha önce ("bundan akdem") ölmüş olduğu görülmektedir. Belgeler nispetinde nasıl öldüğü bilinmeyen Kara Mehmed Ağa'nın ölümünün ardından devletin görevlileri de dâhil olmak üzere birçok kişi mahkemeye koşmuş ve Kara Mehmed Ağa'nın zimmetinde olan alacaklarını onun muhalefâtından almaya çalışmışlardır. İçeri Şehir'de, Karatay Mahallesi "*sâkinlerinden*" olan Kara Mehmed Ağa b. Abdülmennan'ın terekesi yapılan taramalar neticesinde bulunamamıştır. Fakat, ardından açılan davalar belli oranda onu tanımaya fırsat vermektedir. Toplam mal varlığını bilemesek de 16 ambar dolusu hububatın yanında her bir kesesi 1000 kuruştan olmak üzere 14 keselik oldukça yüksek oranda bir de nakit para bıraktığını biliyoruz (A.Ş.S., 2, 94/3. 8-17 Haziran 1634). Ayrıca alacaklıları vasıtasıyla bir kısmından haberdar olunan ilişki ağları,⁷ Ağa'nın sermaye temin sürecinin ipuçlarını sağlamaktadır.

⁶ 31 Mayıs-2 Haziran 2012 tarihinde düzenlenen "17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu: Kriz ve Dönüşüm" konulu çalışmaya dair bir değerlendirme yazısı için bkz. (Şakul, 2012).

⁷ Kara Mehmed Ağa'nın ilişki ağları, sermaye biriktirme sürecini kısmi olarak açığa çıkarması açısından önemlidir. Wallerstein, "... kapitalist adını verdiğimiz şey, sermayeyi elinde tutanın durarak bilmeyen ve ilginç bir biçimde kendine dönük olan bu git gide daha çok sermaye biriktirme hedefi ve sermayeyi elinde tutanın bu nedenle, hedefine ulaşmak için başka kişilerle kurmak zorunda olduğu ilişkilerdir" demektedir (Wallerstein, 2012: 16). Elbette bu makale kapsamında Kara Mehmed Ağa'nın Batılı anlamda bir kapitalist olduğu iddia edilmemektedir. Zira piyasa şartlarının tam hâkim olmadığı Osmanlı iktisadî zemini kapitalist bir bireyin oluşması için tam müsait değildi. Fakat para ekonomisinin gelişmeye başlamasıyla kârın ve "sermaye için sermayenin" güdülediği kişilerin varlığı da su götürmez bir gerçektir. İşte bu gibi kişilerin mikro tarihleri

Kara Mehmed Ağa gibi kişilerin öne çıkan tarafı, para ekonomisi ve iltizâm “sektörü”nün sağladığı fırsatlardan istifade etmek, sermaye edinmeye çalışmak ve bu sermaye temini sürecinde de ellerindeki bütün imkânları seferber etmektir. Öyle ki Trabzonlu bir kapıkulu sipahisi Kuzguzâde Mustafa Bey, şehrin en önemli sermaye temin yeri ve şehrin politik hayatını sermaye eksenli yönlendirebileceği Trabzon İskelesi Gümrük Mukataasını iltizâma alabilmek için bir adam öldürmekten dahi çekinmemişti (Açık, 2014: 26). Bu yeni tipin bir diğer önemli tarafı da, ordu mensubu olduğunu gösteren unvanlar (beşe, bey) taşıyor olsa bile artık şehrli bir bürokratik-tüccar sınıfının temsilcisi haline gelmeye başlamış olması idi. Bir kapıkulu sipâhisi olarak Kara Mehmed Ağa, sosyo-ekonomik tabanlı yeni “asker”-bürokrat birey tipinin iyi örneklerinden biri gibi durmaktadır. Yani iktisadî bir temele yaslanan yeni bir sosyo-politik aktördür.

Kara Mehmed Ağa'nın karısının adı Emine Hatun idi. Emine Hatun'dan olma Hüseyin, Mehmed, Hatice, Fatma ve Rabia adında küçük çocukları (A.Ş.S., 3, 32/3. 30 Ocak 1635-8 Şubat 1635), yine Asiye Hatun adlı cariyesinden de Derviş Mehmed ve Ayşe adlı iki küçük çocuğu vardı (A.Ş.S., 2, 56/2. 11-20 Ocak 1634). Kara Mehmed Ağa'nın geride bıraktığı işler, isimleri zikredilen çocukların vâsisi Üyükülü Ali Bey⁸ tarafından halledilmeye çalışılıyordu. Ali Bey de yabancı değildi. Kara Mehmed Ağa'nın karısı Emine Hatun'un erkek kardeşi idi ve babalarının adı da Aydın idi (A.Ş.S., 3, 32/3. 30 Ocak 1635-8 Şubat 1635). Ali Bey de unvanına ve “cündî”⁹ olarak vasıflandırılmasına bakılırsa kapıkulu sipâhisi idi (A.Ş.S., 2, 4/1. 1-9 Mayıs 1633).

Hüseyin Hüsameddin'in *Amasya Tarihi*'nde (2007) kendisinden “Güveylü¹⁰ Kara Mehmed Ağa” şeklinde bahsettiği kişi de bu yazının konusu olan Kara Mehmed Ağa

---

ortaya çıkarılabilirse Osmanlı bireylerinin tamamını, sadece, etrafını saran *gemeinschaft* bir ferdi olarak algılamaktan ziyade bakış açılarına sahip olmak mümkün olabilir.

⁸ Çorum'un Üyük Köyü'nden olmaları muhtemeldir.

⁹ Barkan, cündîlerin timarlı sipahi mi yoksa altı bölük halkından mı olduklarını ayırt etmenin güç olduğunu söylemektedir (Barkan, 1966: 15). Fakat 17. yüzyıla gelindiğinde timarlı sipahilerin azalan önemlerini göz önünde bulundurursak bu cündîlerin genelde taşrada gün geçtikçe sayıları artan kapıkulu sipahilerine işaret ettiğini söyleyebiliriz.

¹⁰ Eserin neşrini gerçekleştiren araştırmacılar bu ismi “Güvüklü” şeklinde okumuşlardır. Ne yazık ki Güvük'ün ne anlama geldiği ya da neresi olduğu bulunamamıştır. Bununla birlikte kelimenin (كروك لو) “Güvüklü”den ziyade Güveylü şeklinde okunması da muhtemeldir; fakat “Güvey” bir yer adı ise burasının da neresi olduğu tespit edilememiştir. Belki de Hüseyin Hüsameddin de ismi yanlış okumuştur ya da eserin matbu neşrinde yanlış basılmış olması da muhtemeldir. Kayınbirader Ali Bey ve zevce Emine Hatun'un Üyükülü olması üzerinden, Kara

Kara Mehmed Ağa'nın Ardından: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya'da Bir Kapıkulu Sipahisinin Düşündürdükleri

idi. 1024 senesi Muharremi'nde (Ocak-Mart 1615) Amasya mütesellimi Abdülfettâh Ağa İstanbul'a gitmiş, Gonçe Beyzâde Ahmed Bey mütesellim kâimmakâmı olmuştu. Safer'de (Mart 1615) ise muhassıl-ı emvâl Hâcı Beyzâde Mehmed Bey de İstanbul'a gidince "çavuşân-ı dergâh-ı âliden" Kara Mehmed Ağa,¹¹ Amasya muhassılı olmuştu. Şabân'da (Ağustos-Eylül 1615) ise mirlivâ Ali Bey, alaybeyi Mustafa Bey ile ortaya çıkan bazı eşkıyayı takibe gidince muhassıl-ı emvâl Güveylü Kara Mehmed Ağa Amasya mütesellimi olmuştu (Hüseyin Hüsameddin, C. IV, 2007: 14). Ne kadar mütesellimlik yaptığı tespit edilemeyen Kara Mehmed Ağa, 1623 yılında Abaza Mehmed Paşa isyanına katılmıştı. İşte bu noktada Kara Mehmed Ağa'nın sosyal evreni ile politik evreni arasındaki bağı temin eden unsurlardan bir kaçı ile karşılaşılmakta idi.

Sultan II. Osman'ın kapıkulları tarafından katli, taşrada oldukça büyük bir etkiye neden olmuştu. "Halk yeniçerilerden ve yeniçerilikten teneffür idecek vaz'iyetler göstermişti." Hüseyin Hüsameddin'e göre halkın bu vaziyeti Erzurum valisi Abaza Mehmed Paşa'yı intikama sevk etmiş ve Paşa, Sultan Osman'ın kanını yeniçerilerden talep ve dava ederek onları Erzurum'dan çıkarmıştı. Bu arada da sekban tedarik ediyordu. Kendisine katılan beyler ve sipâhilerle "cem'iyeti" günden güne önem kazanıyordu. Amasya züemâsından ve sipâhilerinden Seyyid Ahmed Bey, Ladikli Seyyid Hân Bey, *Kanlızâde Aydın Ağa*,¹² *Güveylü Kara Mehmed Ağa* ve daha bir

---

Mehmed Ağa'nın da Üyükülü olma ihtimalinden söz edilebilir. Çünkü Hüseyin Hüsameddin'in eserinin matbu nüshasında, şer'iyeye sicillerinde açıkça "Üyükülü Ali Bey" yazıldığı halde, "Üyük", aynı Kara Mehmed Ağa'nın isminin başında olduğu gibi Güvük/Güvey şeklinde yazılmıştır.

¹¹ Mültezimlik yaptığını bildiğimiz Kara Mehmed Ağa, yukarıda zikredilen Bostan Çelebi gibi iltizam sözleşmelerinden birine "dergâh-ı âli çavuşluğu sadaka buyurulması" şartını dâhil ettirmiş olabilir.

¹² Aydın Ağa, Kara Mehmed Ağa'nın kayınbabası Aydın idi. Aydın Ağa da sipâhi ağalarının nüfuzlularından idi ve kendisi Kanlı Ali Ağazâde Aydın Ağa olarak anılıyordu (Hüseyin Hüsameddin, C. IV, 2007: 4). Vasi Ali Bey'in, dedesi Kanlı Ali Ağa'ya nispetle bu ismi almış olduğu anlaşılmaktadır. Amasyalı olan Aydın Ağa Mirlivâ Aydın Beyzâde Habib Çelebi torunlarından Amasya mütesellimi Kanlı el-Hâcc Ali Ağa'nın oğluydu. Babası hayatta iken sipâhi olup Karayazıcı harbinde yararlıklar göstermişti; ancak bu muharebe sırasında Sivas valisi Nasuh Paşa'yı gücendirmişti. 1020'de (1611-1612) Nasuh Paşa'nın sadâretinde kaçıp Mısır'a gitmişti. Orada çavuşlar ocağına girip mukâtaa mültezimi, daha sonra da gümrük emini oldu. 1027 senesi Cemâziyelevvelî'nde (Nisan-Mayıs 1618) Kanlı Ali Ağazâde Aydın Ağa kapıkulu sipahilerine kethüdâyeri olmuştu. Cemâziyelahire'nin 21'inde (15 Haziran 1618)

çok “emsâli azılı ve ser-bâz adamlar” Abaza Paşa’ya katılmışlardı (Hüseyin Hüsameddin, C. IV, 2007: 19).

Aydın Ağa ve Kara Mehmed Ağa beraberce Abaza Mehmed Paşa’nın kapıhalkından olmuşlardı. Büyük ihtimalle Aydın Ağa bu tanışıklığın hatta yoldaşlığın getirdiği yakınlık münasebetiyle kızını Mehmed Ağa’ya vermişti. Nitekim Hüseyin Hüsameddin’in verdiği bilgilere göre Aydın Ağa’nın Ali Bey ve Emine Hatun adında iki çocuğu ve “Amasyalı Kara Sipâhi” demekle meşhur bir damadı vardı (Hüseyin Hüsameddin, C. VI, yazma nüsha: 53).

Kara Mehmed Ağa için de Kapıkulu sipahiliğinden beylerbeyliğe kadar yükselen Aydın Ağa iyi bir kayınpeder ve rol-modeldi; zira benzer bir yükseliş trendini kayınpederi ve onun ilişki ağları vasıtasıyla elde etmesi mümkün olabilirdi.¹³ Aydın Ağa Abaza’nın ordusunda gösterdiği yararlıktan ötürü onun bölükbaşısı ve “mutemedi” olmuştu (Hüseyin Hüsameddin, C. VI, Amasya Belediyesinin elindeki yazma nüsha: 52). Ayrıca Abaza Mehmed Paşa da, Sultan I. Mustafa’nın ikinci saltanat döneminin sadrazamlarından Gürcü Mehmed Paşa’nın yeğeni ile evlenerek onun hanesine girmişti ve sosyo-politik ilişkilerini bu şekilde geliştirmişti (Piterberg, 2005: 224).

Böylece Kara Mehmed Ağa önce kayınpederine kapılanmış sonra da onunla birlikte Abaza Mehmed Paşa’ya intisab etmişti. Aslında bu husus da para ekonomisi ile doğrudan bağlantılı idi. Zira hükümdarın kapı halkından ziyade kapı halklarının

---

Amasya beyi Mehmed Bey Bagdat’a memûr olduğu için kethüdâyeri Aydın Ağa Amasya mütesellimi oldu. Bundan sonra İstanbul’a gidip “Hâce-yi Sultanî” Amasyalı Ömer Efendi’ye intisâb ederek 1028’de (1618-1619) İsakır’da mübâyaacı ve 1029’da (1619-1620) nüzul emini oldu. Lehistan harbinden dönüştü de sipâhiler kethüdası oldu. 1031 Recebi’nde (Mayıs 1622) Sultan Osman’ın tahttan indirilmesi sürecinde kaçıp Amasya’ya geldi. İşte bu dönemde birçok “rüfekâsıyla” Erzurum valisi Abaza Mehmed Paşa’nın yanına gitti. Abaza Paşa’nın ordusunda gösterdiği yararlıktan ötürü bölükbaşı ve paşanın “mu’temedi” oldu. 1034’de (1624-1625) devlete itaatini bildirdi ve affedildi. Bunun üzerine kendisine büyük miktarda bir zeâmet verildi. 1035’de (1625-1626) Mısır valisi olan Ladikli Kurd Ağazâde Bayram Paşa’nın maiyyetinde tekrar Mısır’a gitti. Paşa’nın “mazhar-ı teveccühü olub arz ve inhâsıyla” 1036’da (1626-1627) Habeş ve 1037’de (1627-1628) Yemen beylerbeyi oldu. 1038 senesi başlarında (1628) azledildi (Hüseyin Hüsameddin, C. IV, 2007: 16, 31); (Hüseyin Hüsameddin, C. VI, Amasya Belediyesinin elindeki yazma nüsha: 51-53).

¹³ Taşrada (Trabzon’da) politik muhtevası da olan evlilikler için bkz. (Tülüveli, 2002: 219-227). Kuzgunzâde Mustaf Bey de İbrahim Bey adlı bir solak’ın kızı ile evlenmişti. Ayrıca Mustafa Bey’in Bostan Çavuş’tan olma kız kardeşinin çocukları Abdurrahman Ağa ve Mehmed Ağa’lar da bir ara dayıları gibi Trabzon İskelesi Gümrük Mukataasını iltizam etmişlerdi. (s. 219).

Kara Mehmed Ağa'nın Ardından: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya'da Bir Kapıkulu Sipahisinin Düşündürdükleri

teşkili ile nakit ekonomisi arasında önemli bir ilişki vardı.¹⁴ Bu dönemde beylerbeyi atamalarında gözetilen en mühim husus da “mükemmel kapu” sahibi olmak idi (Kunt: 1978: 117). Bunun için ise beylerbeylerin oldukça yüklü miktarlarda servet temin etmiş olmaları gerekiyordu. Dolayısıyla Kara Mehmed Ağa da ilerde daha tafsilatlı değinilmeye çalışılacağı gibi gerek Abaza Mehmed Paşa gerekse daha sonra Merzifonlu Ahmed Paşa ile olan bağlantıları münasebetiyle kapıların iktisadî ve politik yönlerinden faydalanmaya gayret etmişti.

Kara Mehmed Ağa'nın Hüseyin Hüsameddin'in anlatısından ayrıca Kastamonu *muhassıl-ı emvâli* olduğu anlaşılmaktaydı (Hüseyin Hüsameddin, C. IV, 2007: 32). Nitekim incelenen sicillerdeki Kara Mehmed Ağa'nın Kastamonu ile bir bağlantısı olduğu görülmekteydi. Buna göre Amasya sâkinlerinden olup bundan önce vefat eden Seyyid Han Bey,¹⁵ daha önce 1040 senesine mahsub olmak üzere Kastamonu sancağında bulunan piyade avarızı mukataasını iltizâm edip 52.000 akçesini de peşin vermişti; fakat mukataayı tasarruf etmeden ölmüştü. Mukataa da Kara Mehmed Ağa'nın eline geçmiş ve “ol temessükât” ile mukataayı Kara Mehmed Ağa “zabt” ve malını “kabz” etmişti (A.Ş.S., 2, 18/4. 8-17 Temmuz 1633). A'zaz voyvodası da yaptığı bilinen (A.S.Ş., 2, 54/1. 1-10 Ocak 1634) Kara Mehmed Ağa'nın eski Birecik voyvodası Mehmed Ağa olması da muhtemeldi.¹⁶ Buna göre Amasya hasları daha önce Taşan dağı hariç senesi 123.333 akçeye “fürûht” olunurken Taşan dağının dâhil

---

¹⁴ Yerel siyasal güçlerin inkişafında bir temel teşkil eden kapı halkları ve sekban orduları vasıtasıyla gerek kapı halkı sahibi gerekse kapı halkı mensubu üst basamaklara doğru tırmanabilmekteydi. Sekban bölükleri 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Suriye'de ortaya çıkmıştı ve bunda bölgenin bu dönemde kısmen istikrarlı bir para ekonomisine geçişinin etkisi büyüktü. Nitekim İspanyol gümüşlerinin akını ve uluslararası ticarete edindiği konum bakımından ücretli birliklerin Suriye'de ortaya çıkması “bir rastlantı değildi”. 1580'lerde Nablus'ta ilk defa varlıklarına rastlanılan ücretli sekban bölükleri, “yerel iktidar mücadelesinin araçları” idiler. Yani merkezden gönderilen Osmanlı yöneticilerinin yerli dinamikleri bastırmak ve yerli nüfuz sahibi kişilerin de merkezî yönetimin nüfuzunu kendi lehlerine alt etmek bağlamında, sahip oldukları servetler ile nakit ödemeler yoluyla istihdam ettikleri bölükler idi. (Tezcan, 2010: 141-145); (Kolçak, 2012: 82).

¹⁵ Muhtemelen Aydın Ağa ve Kara Mehmed Ağa ile beraberce Abaza Mehmed Paşa'ya iltihak eden Lâdikli Seyyid Han Bey.

¹⁶ A'zaz, Halep'in hemen kuzeyinde yer almaktadır. Kilis ve A'zaz nahiyeleri beraber Halep'in bir sancağını teşkil ediyorlardı. (Çakar, 2006: s. 40, 61). 1782'de Kilis ve A'zaz voyvodası olan Daltabanzâde Mehmed Ali Paşa'nın haksız fiilleri ve bu fiillerin getirisi olan serveti için bkz. (Kıvrım, 2010).

edilmesi ile birlikte mukataaya, senesi 150.000 akçeye 1034 yılı Muharremi başından (14 Ekim 1624), “der-i devlet kullarından” ve sâbıkan Birecik voyvodası olan Mehmed Ağa “ber-vech-i kefâlet” kâbız-ı mâl ve adamı *Ali* (kayınbirader Üyükülü Ali Bey olması muhtemel), günlük 10 akçe ile emin tayin edilmişti (A.Ş.S., 1, 181/2. 3-12 Kasım 1624). Dolayısıyla Kastamonu muhassıl-ı emvâlligini muhtemelen A’zaz ve Birecik voyvodalıklarından sonra yapmıştı.

Baki Tezcan, para ekonomisinin yaygınlaşması ile birlikte 16. yüzyılın sonlarından itibaren defterdarlık statüsünün öneminin arttığını belirtmektedir. 16. yüzyılın başlarında görülmeyen bir şekilde vezir rütbeli paşa unvanlı defterdarların sayısı artmaktadır. Ayrıca 17. yüzyıla gelindiğinde Salih Paşa (ö. 1647), Hezarpare Ahmed Paşa (ö. 1648) ve Sofu Mehmed Paşa (ö. 1649) gibi defterdar kökenli sadrazamların ortaya çıkması politik hususlarda paranın öneminin artmasına işaret etmektedir. Tezcan, 17. yüzyılın başlarında Defterdarlık yapan Ahmed Paşa ve Baki Paşa’ların ilkinin kapıkulu sipahisi ve ikincisinin yeniçeri menşeli olmalarını; ayrıca devşirme kökenli olmamalarını da Osmanlı merkez ordusunun gittikçe finansal bir kurum olmaya başlaması ile ilişkilendirmektedir. 16. yüzyılın ortalarından itibaren küçük yatırımcılar, Osmanlı ordusunu finansal koruma ve sosyal statü temin eden bir kurum olarak görmeye başlamışlardır (Tezcan, 2010: 15-16). Dolayısıyla dönemin eğilimine uygun bir şekilde muhassıl-ı emvâl olan Kara Mehmed Ağa, malî hususlarda tabir yerinde ise profesyonel bir kariyer yapmıştı. Bu malî müktesabatı, muhtemelen kendi iktisadî yatırımlarında kullanıyordu. Defterdarların nüfuzlarının arttığı bu dönemde, iktisadî ve malî konulardaki vukufiyeti ile Kara Mehmed Ağa, üzerindeki diğer birçok vazife ile bir tür bürokrat-tüccara dönüşmüştü.

Bu bürokrat-tüccarın sonu ise kapı halkından olduğu tahmin edilen Merzifonlu Ahmed Paşa ile birlikte kendi namlarına pek de hayırlı olmamıştı. Kastamonu defterdârı Güveylü Kara Mehmed Ağa 1040 Şevvâli’nde (Mayıs 1631) ve Kastomonu beylerbeyi Çayırköylü (Merzifon) Ahmed Paşa Zilkade’de (Haziran) “ma’zûlen” Amasya’ya gelmişlerdi (Hüseyin Hüsameddin, C. IV, 2007: 32). 1042 senesi Zilkade (Mayıs-Haziran 1633) ayında ise Sivas beylerbeyi Çerkes Dilaver Paşa “ansızın” Amasya’ya gelmiş ve Amasya’da “menfiyyen” ikâmet eden sâbık Kastomonu beylerbeyisi Merzifonî Ahmed Paşa ile defterdârı Güveylü Kara Mehmed Ağa’yı idam

Kara Mehmed Ağa'nın Ardından: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya'da Bir Kapıkulu Sipahisinin Düşündürdükleri

ettirmişti.¹⁷ Bundan sonra Sivas defterdârı Ebubekir Efendi de gelip her ikisinin mallarını müsadere etmişti (Hüseyin Hüsameddin, C. IV: 2007: 33). Nitekim incelenen sicillerde de Kara Mehmed Ağa'nın mallarına el koyanın Rum beylerbeyi Dilaver Paşa ile bu dönemde Rum defterdarı olan Ebubekir Efendi olduğu görülmekte idi (A.Ş.S., 2, 18/2. 8-17 Temmuz 1633).

H. 1042 senesi öncesi kayıtları ihtiva eden şer'îye sicilleri olmadığı için¹⁸ bu hususları daha açık bir şekilde yazmak ve Kara Mehmed Ağa'nın neden idam edildiğini öğrenmek mümkün olmamıştır. Bununla birlikte birçok usulsüzlüğe karıştığı görülen Kara Mehmed Ağa'nın idam edilme sebebi bu usulsüzlüklerine bakarak tahmin edilebilir.

Osmanlı'da "İdeal İnsan Tipi" ve Kara Mehmed Ağa

Norbert Elias, *Uygarlık Süreci* adlı meşhur kitabında, Avrupa'da yeni tip bir bireyin ortaya çıkışını değerlendirdiği satırlarda şöyle demektedir:

"Üçüncü bir tabakanın yavaş yavaş yükselişiyle birlikte Ortaçağ toplumundaki çatışmalar da artar. Burjuvazinin yükselmesini sağlayan şey, yalnızca para gücü değildir. Soygun, savaş, talan, aileler arasındaki çatışmalar, bütün bunlar kent halkının yaşamında, aynen savaşçı tabakanın yaşamındaki kadar önemli bir rol oynar." (Elias, 2009: 315-316).

Hemen alt tarafta da Elias, kariyerine 1440 ila 1450 yılları arasında Péronne kentinde yüksek memur, yargıç, yeminli mahkeme üyesi ve belediye başkanı olarak başlayan Mathieu d'Escouchy'nin kısa biyografisini vererek bu konuya açıklık getirir. d'Escouchy'nin *"işlediği suçlar onun yükselmesini engellemez. Ribemont kentinin belediye başkanı, Saint Quentin kralının gözde memuru olur ve soyluluk unvanı alır."* (Elias: 2009: 316-317). Elbette bu yeni şehrli bireyin ortaya çıkışını d'Escouchy tek başına temsil etmemektedir. Fakat bu geçiş döneminde paranın sağlamaya başladığı iktidar

¹⁷ Burada bir sorun ile karşılaşyoruz. Zira Kara Mehmed Ağa'ya dair elimizde olan belgelerin ilki evâsıt-ı Şevvâl 1042 (21-30 Nisan 1633) tarihlidir ve bu dönemde vefat etmiş olarak görünmektedir. Burada Hüseyin Hüsameddin'in Mehmed Ağa'nın ölüm tarihini karıştırmış olması muhtemeldir. Zira eserinin daha sonraki kısımlarında Kara Mehmed Ağa'nın oğullarından bahsederken Kara Mehmed Ağa'nın ölüm tarihini, oğlu Hüseyin Ağa'dan bahsettiği bölümde H. 1043, diğer oğlu Derviş Mehmed Ağa'dan bahsettiğinde H. 1044 olarak vermektedir. (Hüseyin Hüsameddin, C. IX, Amasya Belediye'sinin elindeki yazma nüsha: 73, 540).

¹⁸ 1 nolu şer'îye sicili H. 1036 senesi itibariyle son bulmaktayken 2 nolu sicil H. 1042 tarihi ile başlamaktadır.

olanakları bireyleri bazı haksız tasarruflara yöneltmiştir.¹⁹ Osmanlı düzleminde de Kara Mehmed Ağa, Abaza Mehmed Paşa isyanına katılmış ve Amasya’da birçok kişi üzerinde haksız tasarruflarda bulunmuştu; fakat bu yaptıkları, *yine de onun yükselmesine* idamına kadar engel olamamıştı.

Bu yeni bireyin ortaya çıkışında elbette para ekonomisinin önemli bir payı vardı. Para dolaşımının artması burjuvanın işine yaramıştı (Elias, 2007: 19). Osmanlı İmparatorluğu’nda da 15. yüzyılın sonuna gelindiğinde, kentli nüfus ve taşra da parasal ekonominin bir parçası haline gelmeye başlamıştı. Yine 16. yüzyılda sikkelerin erişilebilirliğinin ve kırsal ekonomide ticarileşmenin artmasıyla birlikte, paranın kullanımında önemli bir artış yaşanmıştı. Hatta bu durum “paranın tedavül hızı”nın artmasını da beraberinde getirmişti. (Pamuk, 2007: 77-101). Paranın bu şekilde yaygınlaşması iktidar düzeneklerinde bir değişim anlamına geliyordu. Batı Avrupa’da parasal ekonominin yaygınlaşması ve piyasanın oluşumu ile birlikte burjuva, zamanla kendisine siyasal bir muhteva da kazandırmış ve iktisadî faaliyetlerini politik bir zemine taşımayı bilmişti. Bu ise geleneksel dönemin toprak sahipliği üzerinden temellenen siyasal erk algısının yavaş yavaş değişimi anlamına geliyordu. Osmanlı İmparatorluğu da Christoph K. Neumann’ın belirttiği gibi “üretimi ağırlıkla ziraî, siyasî iktidarın ana endişesi ise askerî olan” bir teşkilatlanmaya sahipti ve bu yapıda padişah, topraktan elde edilen gelirleri askerlere dağıtarak sosyal ve siyasi anlamda “devletin ta kendisi” idi (Neumann, 1999: 277). Toprak sahipliğinin hükümdarlara vermiş olduğu siyasal karizmanın meşruiyeti ise ilahi idi.²⁰ Toprak sahipliğinin başat olduğu, dolayısıyla daha çok aynı ekonominin cari olduğu bir sistemden parasal ekonomiye geçiş muhakkak meşruiyet düzeneklerinde bir takım oynamalar yapmıştı. Zira zenginlik artık iktidar elde etmede bir faktör olarak ortaya çıkmaya başlıyordu.²¹

---

¹⁹ Werner Sombart, para ekonomisi ile “para tutkusu”nu eşleştirmekteydi (Sombart, 2011: 35-46). Sabri F. Ülgener, buna “kazanç ihtirası” demektedir. Osmanlı’da bu, ihtikâr olarak tezahür etmektedir. Bu durum “apaçık aldatma ve dolandırma tarzında kirli ve kaba çeşitlere kadar” uzanmıştır. Dolayısıyla söz konusu ihtiras, iş ve üretim hayatında bir açılma ile neticelenememiştir. Batı kapitalizmi ise “bu dağınık ve savruk enerjiyi rasyonel faaliyet kadrolarına (ticaret ve endüstri teşebbüslerine)” mal etmesini bilmiştir. (Ülgener, 2006a: 113).

²⁰ “Bir krallık ancak, dünyevi zamanda gerçekleşen beşeri faaliyetlerden daha yüksek bir şeyde temellenmiş olarak düşünülebilirdi.” (Taylor, 2014: 32).

²¹ Lucien Febvre, kapitalistleşme sürecinin başlangıcındaki sermayedarları “para aristokratları”, “finans kralları” olarak nitelemekte ve bunların zenginliğin sağladığı iktidara tırmandıklarını belirtmektedir (Febvre, 1995: 69-70).

Kara Mehmed Ağa'nın Ardından: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya'da Bir Kapıkulu Sipahisinin Düşündükleri

Hükümdar beratı ile askeri-reaya şeklinde ikiye ayrılan toplumda şimdi sermayenin sağladığı fırsatlar ile berat temin edebilmek olanaklı hale geliyordu. Trabzon iskelesi gümrük mukataasını iltizâm edenler aynı zamanda beşlü ağası olmaktaydılar (İnan, 2005: 399-400). Yine Bursa'dan Bostan Çelebi b. Hâce Memi, 9 Eylül 1592 tarihinde Bursa ihtisâb mukataasını iltizâm edince iltizam şartları arasına “dergâh-ı âlî çavuşluğu sadaka buyurulması”nı ve mukataa üzerinden alınacak olsa dahi çavuşluğunun üzerinde sürekli kalmasını dâhil ettirmişti (Ergenç, 2013a: 394). Ayrıca ticaret yapmaya başladıklarını bildiğimiz beylerbeyilerden “mükemmel kapu” besleyebilecek zenginliği olanlar, eyalet tevcihinde daha “baht”lı idiler (Kunt, 1978: 117).

Osmanlılarda, “Zillullah fi'l-arz” olarak nitelendirilen padişahlar fethettikleri ülkelerin mâlikleri/melikleri olarak Allah'ın iktidarını temsil ediyorlardı.²² Nitekim Osmanlı siyaset düşüncesinin en önemli eseri olan Kınalızâde Ali Çelebi'nin *Ahlâk-ı Alâî*'sinde bu algıyı görmek mümkündür:

Ammâ hâkim-i mani' dediğimiz ol kimesnedir ki te'yid-i ilâhî ile mümtâz ve tevfiğ-i na-mütenâhî ser-efrâz ola ki hem tanzîm-i mesâlih-i bilâd ve hem tekmîl-i nüfûs-ı ibâd itmeğe kâdir ola. (...), ya'ni ol insân ki vech-i lâyük üzere hıfz-ı medîne eyler. (...) Ve zillullâh ve halîfetullâh dedikleri bu sâhib-i devlettir, zîrâ zill, sâhib-i zille mutâbık ve cem'î-i hey'ât ü mekâdirde ana muvâfıkdır (Kınalızâde Ali Çelebi, 2007: 414-415).

İşte toprağa bağlı iktidar algısının en müşahhas görüldüğü yer ise hükümdar kanunun cari olduğu timar toprakları ve hükümdarın iktidarının görünür olduğu “memâlik-i mahrûse-i şahâne” olarak isimlendirilen Osmanlı mülkü ve aşağıya doğru tek başlarına “mahrûse” olarak isimlendirilen şehirlerdi (Açık, 2015: 6-7). Şehir algısının kavramsal boyutunu ise nihai safhası hükümdarın gerekliliği olan ve Tursun Bey tarafından “...örfümüzce ana şehir ve köy ve oba dinilür-.” (Tursun Bey, 1977: 12) şeklinde ifadesini bulan ve insanın “medeniyyün bi't-tab” olarak telakki edildiği “temeddün” kavramı teşkil etmekteydi.

Mekanda yardımlaşmanın ve işbölümünün zarurieti, dolayısıyla ferдин bir topluluk içerisinde anlam kazanması üzerine kurulan bu siyasi vizyon içerisinde ele

---

²² Mirî toprak rejimi ve bunun şer'ileştirilmesi hususu için ve 17. yüzyılda tarlaların bir mülk gibi işlem görmesi, dolayısıyla alınıp satılabilmesi ve miras bırakılmasına dair birçok örnek için bkz. (Ergenç, 2013c).

alınan “ideal birey”, devlet tarafından -Ergenç’in oldukça tatmin edici bir şekilde izah ettiği üzere- bir “mekâna” ve bir “gruba” bağlanmıştı. Bunun muhafazası ise hükümdarın meşru iktidarının muhafazası anlamına geliyordu. Ferdlerin mekâna ve gruba bağlılıkları timar rejimi sayesinde temin edilmekte ve belgelerdeki karşılığı “defterlü” terimi ile ifadesini bulmaktaydı.²³ Yani devletin olmasını hiç istemediği durum, bireyin “haric ez-defter” olması idi. Aidiyetin en üst statüsü ise “reaya” olmaktı. Bu tipi belirleyici bir diğer özellik de içerisinde bulunduğu cemaatin diğer fertlerinin kendisinden “razı” olmaları idi. Bu şekilde cemaat içerisinde ferdlerin olabildiğince birbirine benzer olmaları temin edilmeye çalışılıyordu. Benzemek hususunda ayak direyenler ise kapısına katran çalınması, mahalleden/köyden ihraç edilmek gibi yaptırımlarla karşılaşılıyordu. Ergenç, belgeleri izlediğinde bu “ideal insan tipi” düzenini besleyen sürecin 16. yüzyılın sonuna kadar varlığını sürdürdüğünü; fakat “biçimsel yapısı değişmeyen bu ortamda ‘ideal insan tipi’ni besleyen kaynaklarda bir yumuşama” olduğunu belirtmektedir. Nitekim timar sistemi bireyleri bir mekâna bağlayıcılık özelliğini yitirmeye başlamıştı. Bu hareketlilik hem mekânda hem de gruplar arasında giderek hızlandığı için toplumsal düzen ferdleri bu konuda daha “rahat” bırakmaya başlamıştı. Önemli bir tespitle Ergenç, “kapıya katran sürmek” olgusunu ya da “kendüsünü mescidde ne zamandır görmezüz” şeklindeki hoşnutsuzluk ifadelerini içeren “belgeleri 17. ve 18. yüzyılda neredeyse hiç görmüyoruz” demektedir. Yine mahalleden ihraç da sıklığı giderek azalan bir husus haline gelmişti. Mahallelerde kiracıların çoğalması ile birlikte mahalledeki nisbî homojenlik değişmeye başlamıştı. Dolayısıyla 17. yüzyıla birlikte “ideal insan tipi”nin yaşam içerisindeki bağlayıcılığı “gevşemeye” başlamıştı. Çünkü söz konusu hareketlilik “nizâm-ı âlem” düşüncesinin “statik” toplum algısını değiştiriyordu. Reayanın askerleşmesinin hızlandığı ve yeni yaşam alanları aramak için İstanbul’a gidişlerin arttığı bu dönemde “âlem”e bakış farklılaşmıştı (Ergenç, 2013d: 423-428). İşte bu farklılaşmanın aktörleri arasında ıslahat yazarlarının “ecnebi” olarak nitelendirdikleri, sosyo-ekonomik temelli yeni “askerî” sınıfın önemli bir payı vardı.

Kara Mehmed Ağa da her ne kadar Güvük ya da Güvey’in neresi olduğu tespit edilemese de kendisi de sipahi olan kayınbirader Üyükü Ali Bey’den mülhem büyük

---

²³ Şehirde ise bireylerin hemen tamamının mahallesi ile anılması bu mekân bağlantısının bir diğer uzantısı idi. Hatta burada mekân ve grup birleşmiş ve tam bir geleneksel yapı meydana gelmişti. Tafsilat için bkz. (Açık, 2012: 79-84).

Kara Mehmed Ağa'nın Ardından: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya'da Bir Kapıkulu Sipahisinin Düşündürdükleri

ihimalle Amasya'dan veya yakınındaki bir yerdendi. Babasının adı ise Abdülmennan olarak zikrediliyordu. Kesin olmamakla birlikte Amasyalı bir muhtedi olması ihtimali dahi vardı. Amasyalı kayınpederi ve Merzifonlu Ahmed Paşa ile olan ilişkisi de onun Amasyalı karakterini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca taşradaki bir kapıkulu sipahisinin Amasya'daki birçok mülkü ile birlikte 16 ambar dolusu hububatı (A.Ş.S., 2, 120/1. 15-24 Eylül 1633), onu oldukça yerli bir kapıkulu sipahisi haline getirmiştir. Zaten kendisi "Amasyalı Kara Sipâhi" şeklinde meşhur olmuştur.

"Kapu"dan uzakta yerelde kurulan bağlar ise onu hükümdarın kapıkulu olmaktan çok şehrin ileri gelenleri arasına sokmuştu. Yani mülkün sahibi hükümdara bağlı muharip bir karakterden öte zengin bir bürokrat-tüccar olarak edinmiş olduğu konum daha önemli olmaya başlamıştı denebilir. Zira sipahiler, padişahla sefere giderlerken her birine ismiyle 5.000 akçe silah akçesi verilirdi (Uzunçarşılı, 1988b: 181). Fakat sipahiler yerelde edinmiş oldukları sosyo-ekonomik bağı yeğleyip sefere gitmemekte direniyorlardı (Açık, 2015: 11-15).

16. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan enflasyon nedeniyle bilindiği üzere maaşlı kapıkulları zarar görmüşler ve yeniçeriler başta olmak üzere birçoğu söz konusu sabit gelirlerinin dışında esnafılık, ticaret vb. işler yapmaya başlamışlardı. Kapıkulu sipâhileri ise bilhassa iltizâm "sektörü"ne dâhil olmuşlar ve söz konusu eflasyonist baskıdan bu şekilde kurtulmaya çalışmışlardı. Hatta belki de iltizâm sektörü ile koşut yürüttükleri bir takım ticarî faaliyetleri üzerinden bu enflasyonu kendi lehlerine çevirerek bazı kârlar da edinmiş olmaları muhtemeldi. Nitekim haslarının gelirleri yetmeyen beylerbeyiler, devletin de destek olması ve bir takım iktisadî faaliyetlerine ve hatta Metin Kunt'a göre "reaya üzerine saldıkları salgunlara göz yumulmasıyla" bu enflasyonist baskıdan kârlı çıkmışlardı (Kunt, 1978: 106)

Nitekim 16 ambar dolusu buğdayı olan Kara Mehmed Ağa, buğday fiyatlarının sürekli artmasından dolayı bu stoğu ile oldukça kârlı bir iş içine girmişti. Örneğin 1520'den 1609'a gelinceye kadar buğday fiyatları 20 kat artmıştı. Hatta 1595'te 1 kile buğday 20-30 akçe iken 1609'da 120-160 akçeye çıkmıştı (Akdağ, 2009: 430). Söz konusu bu pahalılık *Amasya*, Konya, Sivas ve Anadolu'nun diğer yerlerinde de cari idi (Akdağ, 1949: 534; Karademir, 2014: 185).²⁴

²⁴ Şevket Pamuk da, tarım ürünlerinin fiyatlarının diğer fiyatlardan daha hızlı artması nedeniyle, "orta ve büyük miktarlarda toprağı denetleyenlerin" fiyat devriminden yararlanmış olmaları gerektiğini söylemektedir (Pamuk, 2007a: 99).

Vurgunculuğun yaygın bir hal almaya başladığı bu süreçte Kara Mehmed Ağa da Amasya'da fırsattan istifade etmeye çalışmıştı ve ambarlarını menşesine çok da önem vermemekle birlikte sürekli doldurmaya gayret etmişti; elbette sahip olduğu mülkleri de arttırmaya çalışıyordu. Dergâh-ı âlî çavuşluğu, muhassıl-ı emvâllik ve Amasya mütesellimliği yapmış olan kapıkulu sipahisi Kara Mehmed Ağa'ya dair olan ilk belge de manidar bir şekilde Elias'ın kısa tercüme-i hâlini verdiği Mathieu d'Escouchy'i hatırlatır surette onun haksız yere bir mülkü zabtına dairdi.²⁵ Buna göre Şamiler Mahallesi sâkinlerinden Ahmed b. İbrahim, Kara Mehmed Ağa'nın küçük çocuklarının vasisi olan kayınbirader Üyüklü Ali Bey'den davacı olmuştu. İki sene önce Kara Mehmed Ağa hayattayken Gök Pir demekle bilinen mevzide bir tarafı *yine Kara Mehmed Ağa'nın değirmenine* bitişik olup babasından kendisine ve kardeşi Mustafa'ya intikâl eden harabe bağ yeri ve tarlalarını Kara Mehmed Ağa, "*bi-gayr-ı vech-i şer*" zaptetmişti. Şimdi zikrolunan bağ ve tarlayı talep etmekte idi. Bunun üzerine sorgulanan Ali Bey, bağ ve tarlanın Bayezid Paşa imareti vakfına ait olduğu için Ahmed'in babası İbrahim vefat ettiğinde Kara Mehmed Ağa'nın vakfın mütevellisinden tapulayıp aldığını söylemişti. Bağ yeri ve tarlaların İbrahim'in "mülkü olduğu ma'lûmum değildir" demişti. Bunun üzerine Ahmed'den delil talep edilmiş, şahitler, söz konusu bağ ve tarla, "arâzi-i mîrîden olmayub şehir toprağı olmağla mülk olub 'abâ 'an cedd vereseye intikâl idegelmiştir" diyerek şahadet etmişlerdi. Böylece Ahmed davayı kazanmıştı (A.Ş.S., 2, 3/4. 21-30 Nisan 1633). Kara Mehmed Ağa'nın kendi değirmeninin yanında olan bir bağ yerini ve tarlaları zorla ele geçirmesi gerçekten önemliydi. Zira onun 16 ambar dolusu hububatı bulunmaktaydı. Dolayısıyla değirmen, tarlaya tahvil edilebilecek bir bağ yeri, tarlalar ve 16 ambar dolusu hububat bir araya getirildiğinde Kara Mehmed Ağa'nın haksız bir yoldan da olsa yatırımını arttırmaya çalıştığı görülmekteydi. Bu arada dikkati çeken bir mevzu da Ahmed b. İbrahim'in iki sene sonra yani Kara Mehmed Ağa öldükten sonra mahkemeye gelip hakkını aramaya çalışması idi. Burada ister istemez, Kara Mehmed Ağa hayattayken Ahmed acaba ondan çekiniyor muydu şeklinde bir soru akla gelmektedir. İlerde Kara Mehmed Ağa'yı tanımaya devam ettikçe bu sorunun cevabı kendiliğinden ortaya çıkacaktır diye düşünüyoruz.

---

²⁵ Pareto'nun seçkinler hakkındaki kuramında da "zimmete geçirme ve ulusal mirası gaspetme eğilimi" önemlidir (Pareto, 2010: s. 61).

Kara Mehmed Ağa'nın Ardından: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya'da Bir Kapıkulu Sipahisinin Düşündürdüğü

Kara Mehmed Ağa'nın "Piyasa"sı

Devlet-toplum, politik toplum-sivil toplum, kamusal alan-özel alan gibi ayrımların tam karşılığının olmadığı, yani serbest piyasanın bulunmadığı bu dönemde devlet, "klasik" dönem itibarıyla kısmen toplumun temsilcisi hüviyeti taşıyan ayân ve eşrâfın da tespitine dâhil olduğu narh üzerinden "piyasa"yı kontrol etmekteydi.²⁶ Bunun yanında devlet "bazı maddelerin ticaretini bir ayrıcalık konusu yapmış idi." Bunlar hububat, pamuk, yün, balmumu ve deri gibi ihtiyaç maddeleri ve hırfetlere lazım olan hammadde idi. Bilhassa "serbest kazanç sahibi kişiler elinde spekülasyon konusu olmasını veya yabancı pazarlara akmasını önlemek amacıyla hububatın, serbest ticâreti ve ihracı yasak edilir, *yalnız devletin izin verdiği kişiler* bunun üzerinde ticâret yapabirdi. Bu kişiler büyük sermaye sahibi ve saygın tüccâr veya tanınmış gemiciler arasından seçilirdi." (İnalçık, 2009: 280-281). Kara Mehmed Ağa da saygınlık derecesi tam belli olmasa da hububat ticareti ile uğraşmaktaydı. Zira 16 ambar dolusu hububatı başka türlü anlamlandırmak olanaksızdır.

Her ne kadar tahıl, ribâ yani "spekülatif kazanç konusu" olmaktan çıkarılmışsa da tahılın ticareti büyük spekülasyonlara ve dolayısıyla büyük miktarlarda sermayenin oluşmasına yardım eden başlıca yollardan biri idi. (İnalçık, 2009: 267) Piyasa şartlarının işlemediği bu dönemde, taşrada bir takım kişiler ise kendi "piyasa" şartlarını işletmeye çalışıyorlar ve ellerinden geldiği kadar bir tekel tesis etmeye uğraşıyorlardı. Bunda ise şehirde kurmuş oldukları iktidar ilişkileri ve sahip oldukları unvanların önemli bir payı vardı. Nitekim bu unvanların verdiği güçle şehirdeki bürokratik görevlerde ve mirî mal hizmetinde de bir tekel tesis etmeye ve bunları kendi piyasalarının bir unsuru haline getirmeye uğraşıyorlardı. Zira bürokratik görevler ve mirî mal hizmeti oldukça önemli kazançlar elde etmelerine neden oluyordu.

Kara Mehmed Ağa'nın toplamda 10.000 kilelik bir hububatı olduğu görülmekteydi (A.Ş.S., 2, 144/1. 24 Haziran 1633). Stok edilmiş 13 ambar buğday, 2 ambar arpa ve 1 ambar darı ki, toplam 16 ambar terekesine Rum beylerbeyi olan Dilaver Paşa tarafından mirî için el konulmuştu. Bundan sonra da terekenin mirî adına sattırılması ve elde edilen paranın hazineye gönderilmesi için silahdâr Süleyman Bey eliyle Rum defterdârına hüküm gönderilmiş ve o da terekenin sattırılması için silahdâr zümresinden Mustafa Bey'i nâzır tayin etmişti. Bundan sonra mübaşir Süleyman Bey

²⁶ Piyasa ve narhın fikhî ve ahlâki boyutlarının tartışıldığı bir yazı için bkz. (Ülgener, 2006b).

ile terekeyi sattırmıştı.²⁷ Süleyman Bey zikrolunan terekeden 6.080 kile buğday ve darıyı satmış ve 230.000 akçeyi almıştı. Bunun yanında Kara Mehmed Ağa'nın yukarı kalede olan menzilineki bir adet buğday ambarı ve Sırnacak (?) kaya yakınındaki bir adet buğday ambarındaki hububat Paşa'nın mührü ile belli bir müddet bekletilecekti. Ayrıca Negerni (?) oğlu ambarı yakınında bulunan bir adet arpa ambarı da duracaktı, fakat Kara Mehmed Ağa'nın Vağni (?) evi demekle bilinen menziline yer alan büyük ambarındaki tahminen 3.000 kilelik arpanın ise Dilaver Paşa, sattırılmasını ve Kara Mehmed Ağa'nın yetimlerine verilmesini "makbûl ve münâsib" görmüştü (A.Ş.S., 2, 120/1. 15-24 Eylül 1633).²⁸ Bundan sonra da geriye kalan ve ambarlarda bekletilen hububatın sattırılması için Defterdar tarafından Bekir Bey gelmiş ve acele olarak sattırılması ve akçesinin orduya gönderilmesi emredilmişti (A.Ş.S., 2, 74/2. 23 Kasım-2 Aralık 1633).

Böyle yüksek meblağlı bir stoku olan Kara Mehmed Ağa, çağdaşı bazı diğer hububat tüccarları ile karşılaştırıldığında şöyle bir tablo çıkmaktadır: Edirne'de zirai işletme ve hayvancılıkla uğraşan "büyük kapital sahipleri" arasından büyük bir "tarım işletmesi"nin sahibi olan ve askerî sınıftan Memi Bey b. Abdullah'ın (ölüm tarihi 1624) ambarlarındaki tahıl miktarı 96.000 akçe idi. Yine 1.217.000 akçe serveti olan Bostancıbaşı Süleyman Ağa'nın (ölüm tarihi 1605) 82.000 akçelik tahıl stoğu vardı. Emekli Bostancı başı Hasan Ağa'nın da (ölüm tarihi 1659) İnalçık'a göre "büyük miktarda" olan 55.000 akçe stok edilmiş ve ekilmiş tahılı bulunmaktaydı (İnalçık, 2009: 290-291). Emsallerine nazaran Kara Mehmed Ağa'nın oldukça yüklü miktarda hububatı vardı. Ambarlarını daha çok doldurmak için de sürekli takviye yapmaya çalışmıştı.

---

²⁷ Mehmed Ağa'nın menziline bulunan 5 adet buğday ambarındaki 1.800 kile buğday, Sultan Bayezid Camii "dermende" (?) bir adet buğday ambarında 1.950 kile buğday, Ali Bey (muhtemelen kayınbirader Ali) menziline olan 2 adet buğday ambarında 600 kile buğday, yukarı kalede Negerni (?) oğlu menziline olan bir adet ambarda 900 kile buğday, yine yukarı kalede el-hâcc Ali menziline olan bir adet ambarda 300 kile buğday, kalede Sırnacak (?) kaya olarak bilinen mevzideki bir adet ambarda 100 kile buğday, Kara Mehmed Ağa'nın menziline olan bir adet ambarda 130 kile darı ve geriye kalan tahminen 300 kilelik darı, yani toplamda 6.080 kilelik hububat 230.000 akçeye satılmıştı.

²⁸ Devletin müsadere hususunda bu gibi esneklikleri olduğu bilinmektedir. Malları müsadere edilen kişi, geride bakıma muhtaç çocuklar vb. bırakmış ise devlet bunların sefil olmaması için terekeden bazı malları ya bir "ihsan" şeklinde mirasçılara vermekte, ya da belli bir "bedel" karşılığında terekeyi onlara bırakmaktaydı (Cezar, 1977: 55).

Kara Mehmed Ağa'nın Ardından: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya'da Bir Kapıkulu Sipahisinin Düşündürdükleri

Nitekim Amasya kazasına bağlı Firuz adlı köy sâkinlerinden Hacı b. Mustafa, vasi Ali Bey'in huzurunda verdiği ifadede, Kulağuz adlı köy toprağında bulunan hudutları belli tarlayı tapuladığını ve birkaç yıldır tasarruf ettiğini söylemişti. Bu esnada Kara Mehmed Ağa tarlayı “*gasben ve cebren*” alıp “zabt ve zirâ'at” etmişti. Dolayısıyla şimdi bu tarlayı talep etmekte idi. Ali Bey buna karşılık cevabında, Hacı b. Mustafa'dan önce adı geçen tarlayı, sahibi olan Kara Deli adlı kişiden Abdi Bey'in aldığını, onun vefatından sonra oğlu Ahmed Çelebi'ye intikâl ettiğini, Mehmed Ağa'nın da Ahmed Çelebi'den tasarruf hakkını “teveffüz” ettiğini belirtmişti. Hacı ise bu ifadeyi inkâr etmiş, bunun üzerine Ali Bey'den delil talep edilmişti. Ali Bey'in delil getirememesi üzerine ise Hacı'ya yemin teklif edilmiş, neticede tarlanın Hacı'ya verilmesine karar verilmişti (A.Ş.S., 2, 55/1. 11-20 Ocak 1634). Ali Bey'in delil gösterememesi büyük ihtimalle Hacı'nın haklı olduğuna işaret ediyordu. Dolayısıyla Kara Mehmed Ağa tarlayı zorla ele geçirmiş ve bir müddet de ziraat etmişti. Ölmeseydi ziraat etmeye de devam edecekti. Böylece mahkemeye gelip şikâyet etmeye çekindiği anlaşılan Hacı, onun haksız tasarrufuna ve ziraatına *tahammül* etmek zorunda kalacaktı.

Kara Mehmed Ağa ambarlarını sadece ziraat ederek doldurmamaktaydı. Kendine göre bir takım başka usulleri de vardı. Kara Mehmed Ağa'nın yetimlerinin vasisi Ali Bey, yine Amasya sâkinlerinden Hasan Bey b. Ali Ağa'dan davacı olmuştu. Kara Mehmed Ağa hayatta iken, Ahurcuk adlı “karye divânî ve mâlikânesi mahsûlünü ashâbından iştirâ idüb mahsûl-i mezbûru merkûm Hasan Bey'e ber-vech-i maktû' 160 kile mahsûle kat' idüb virdikden sonra merkûm Hasan Bey mahsûl-i mezbûrden 120 kilesin mezbûr Mehmed Ağa'nın anbarına teslim idüb mâ'da 40 kilesi zimmetinde kalmış idi.” Dolayısıyla Ali Bey bu 40 kileyi vesâyeti hasebiyle talep etmekteydi.²⁹ Hasan Bey cevabında, Mehmed Ağa hayatta iken 160 kile mahsûlü ambarına tamamıyla teslim ettiğini söylemişti. Ali Bey ise bunu inkâr etmişti. Bunun üzerine Ömer b. Hızır ve Ebubekir b. Ali adlı şahitler, gerçekten Mehmed Ağa hayatta iken Hasan Bey'in “karye-i mezbûreden mukâta'aya aldığı 160 kile mahsûlü” Mehmed Ağa'nın ambarına kendilerinin huzurunda teslim ettiğini ifade etmişlerdi (A.Ş.S., 2,

²⁹ Dikkat çekeceği üzere Ali Bey hâlâ Kara Mehmed Ağa'nın geride kalan mallarını arttırmaya çalışıyordu. İlerde görüleceği üzere Kara Mehmed Ağa'nın geride bıraktığı mallara sahip çıkmaya çalıştığı anlaşılan Ali Bey, onun ölümünden kısa süre sonra da Kara Mehmed Ağa'nın Derviş Mehmed ve Ayşe adlarındaki küçük çocuklarının annesi olan cariyesi ile evlenmişti.

49/3. 13-22 Kasım 1633). Muhtemelen selem usulü ile yani ürün henüz tarlada iken peşin para ile aldığı ürünü Kara Mehmed Ağa tekrar peşin olarak bir başkasına satmakta idi. Böylece arada nasıl bir kâr elde ettiği tam belli olmamakla birlikte başka eller aracılığıyla bu süreci işletmekte ve ambarları bu sayede dolmaktaydı.³⁰

Kara Mehmed Ağa'nın servet elde etme yolu sadece ziraî yatırımlardan da ibaret değildi. Bilindiği üzere vergi tahsili işi bu dönemde bilhassa kapıkulu sipahileri elindeydi (Uzunçarşılı, 1988b: 156-157). Vergi tahsili hususunda da faal olduğu görülen Kara Mehmed Ağa bu işin "simsarlığını" dahi yapmaktaydı. Amasya sâkinlerinden Sarı Mehmed Bey, Siyagoş Bey b. Abdullah'dan davacı olmuştu. Zira Siyagoş Bey'in ağası "sipâhiyândan" Kara Mehmed Ağa'ya, "hâl-i hayatında bana bir harâc hidmeti alıvir diyü" bir "cevherdâz" tüfek vermişti. Fakat Kara Mehmed Ağa hizmeti alamadan ölmüş ve tüfek de Siyagoş Bey de kalmıştı. Dolayısıyla tüfeği talep etmekteydi. Bunun üzerine sorgulanan Siyagoş, "mezbûr Sarı Mehmed Bey zikrolunan tüfengi Amasya keferesi cizyesinden olan vazifesini câmi'-i cizye olanlardan alıvirilmek üzere *emr-i şerîf ihrâcı için*" verdiğini ve ağası Kara Mehmed Ağa'nın da zikrolunan "emr-i şerîf"i ihrâc ettirdiğini, "emr-i şerîfin" Sarı Mehmed Bey'in elinde olduğunu söylemişti. Sarı Mehmed Bey ise bu durumu inkâr etmişti. Delil getiremeyen Siyagoş'un bu "acziyeti"ne binaen Sarı Mehmed Bey'e yemin teklif edilmiş o da "zikrolunan tüfengi merkûm Mehmed Ağa'ya harac hidmeti alıvirirmek için virüb vazife için ihrâc olunan emr-i şerîf için virmedüm deyü" yemin etmiş ve davayı kazanmıştı (A.Ş.S., 2, 9/4. 30 Mayıs-8 Haziran 1633).³¹ Çok açık bir şekilde Sarı

---

³⁰ Nitekim selem usulü, çiftçinin nakit ihtiyacını karşılamak için ürünü henüz tarlada iken ucuz bir fiyata satıyor olması nedeniyle muhtekirlerin çokça kullandıkları bir usuldü. 1578-1637 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nda görülen buğday kıtlığı döneminde ise çiftçiler çok da istekli olmasalar da sıklıkla bu usul üzerinden nakit temin etmeye çalışıyorlardı. Tafsilat için bkz. (Karademir, 2014: 185-188). Yine hububat miktarını arttırmak için başka usuller de kullanılabilirdi. Bilindiği üzere birçok durumda köylüler timâr sahiplerini tanımıyorlardı. Bu durum da dolandırıcıların köylülerden asılsız beratlar ile hububat toplayabilmesinin önünü açıyordu. (Barkey, 1999: 94).

³¹ Tam olarak emin olmamakla birlikte Mehmed Ağa'nın bu aracılık hususundaki faaliyetlerinden biri daha olduğunu düşündüğümüz bir kaydı daha zikredebiliriz. Câmi-i Enderûn Mahallesi sâkinlerinden İsmihan Hatun bt. İsmail Çavuş tarafından vekili olan kocası Hasan Bey b. Ali Çavuş ve yine mütefevva İsmail Çavuş'un zevcesi ve vârisesi olan Neslihan Hatun bt. Ali Çavuş'un da vekili şimdiki kocası Kâtip Mustafa Bey, mahkemede, Üyükülü Ali Bey'den davacı olmuşlardı. Kızı ve zevcesi, İsmail Çavuş'a Bağdad seferinde iken, Mehmed Ağa ile 100 kâmil kuruş harçlık, bir bez kaftan, iki zıbın(?) ve sâir libas-ı beden(?)

Kara Mehmed Ağa'nın Ardından: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya'da Bir Kapıkulu Sipahisinin Düşündürdükleri

Mehmed Bey'e cizye vazifesi almak için Kara Mehmed Ağa'nın aracılık yaptığı ve bu aracılığının karşılığı olarak da belli bir ücret aldığı görülmektedir. Dolayısıyla bir tür komisyoncu gibi çalışan Kara Mehmed Ağa'nın merkezde nasıl bağlantıları olduğunu bilemesek de "emr-i şerif" çıkartabilecek bir konumda bulunması ve bunun karşılığında ücret talep etmesi, onun bu işi profesyonel anlamda yaptığını göstermektedir.

Hatta başka bir örnek üzerinden onun cizye tahsili işini Amasya'da tekeline almaya çalıştığı dahi söylenebilir. Tokat sâkinlerinden Mustafa Ağa b. Hacı Murad adlı "cündî", Kara Mehmed Ağa'nın yetimlerinin vasisi Ali Bey b. Aydın huzurunda şöyle ifade vermişti: Bundan önce Amasya, Merzifon ve Kedeğra'da bulunan perâkende zimmî reyanın 1042 senesine mahsûb olmak üzere ödemeleri gereken cizyelerinin toplanması ve tahsili "kibel-i sultândan" ona tayin ve sipariş olunup, eline "berât-ı şerif ve tuğralı defter" verilmişken adı geçen tarihte olan cizyeyi Mehmed Ağa, "bilâ temessük *kuvvet-i bazu*" ile zimmî reyadan toplamış ve Mustafa Ağa'ya müdahale ettirmemişti. Cizyenin "gulâmîyesi ve sâir harc-ı levâzımı" ona ait olduğu için bunları Kara Mehmed Ağa'nın muhallelâtından talep etmişti. Fakat Ali Bey ile aralarında bir anlaşmazlık çıkmıştı. Bundan sonra ise aralarına muslihûn girmiş ve onları 300 esedî kuruşa sulh etmişlerdi (A.Ş.S., 2, 4/1. 1-9 Mayıs 1633). Tokatlı bir cizye muhassılını Amasya'ya sokmayan Kara Mehmed Ağa, bu işte muhtemelen içerisinde Siyagoş Bey'in de bulunduğu kapı halkını kullanıyordu ve "*kuvvet-i bazu*" ile cizye işini kendi tekeline almıştı.³²

Nitekim böyle organize bir "inhisar çetesi" tesis etmiş olabileceğine dair bazı belgeler bulunmaktadır. Yine mirî mal hizmetinin mevzubahis edildiği bir kayıta,

---

göndermişlerdi. Kara Mehmed Ağa, adı geçen parayı ve esbâbı alıp vardığında İsmail vefat etmişti. Dolayısıyla para ve eşyalar Kara Mehmed Ağa'nın zimmetinde kalmıştı. Bu nedenle muhallelâtından talep etmekteydiler. Ali Bey ise yine inkâr etmişti. Mustafa Çelebi b. Muslihiddin ve Musa b. Hüseyin, gerçekten İsmail Çavuş'a verilmesi için adı geçen hatunların, Ahmed Paşa elinden Mehmed Ağa'ya 100 kâmil kuruş, bir kaftan, iki zıbın ve sâir libâs-ı beden teslim eylediklerine ve Kara Mehmed Ağa vardığında İsmail Çavuş'un vefat etmiş olduğuna dair şahadette bulunmuşlardı. Neticede muhallelâtın karşılanması karara bağlanmıştı. A.Ş.S., 2, 67/2. 1-10 Mart 1634.

³² 9 Safer 1044 (4 Ağustos 1634) tarihli Amasya kadısına gönderilen hükümde "cizye-i mezbûre tahsili asitâne-i sa'âdetten bize dahi virilmişdir biz cem' ideriz diyü müdâhale itmek isteyenlerin" önlenmesi gerektiği ifade edilmektedir. A.Ş.S., 3, 6/1. Dolayısıyla şehirde bu işi tekeline almaya çalışan kişiler vardı.

sipâhiyândan olup bölük mübaşiri olan Hasan, içlerinde Kara Mehmed Ağa'nın da bulunduğu bir sipahi grubundan davacı olmuştu. Hasan, Maliye tarafından "emr-i şerîf" ile memur olduğu mirî mal hizmetine giderken Amasya ve Merzifon sâkinlerinden sipâhiyândan bazı kişiler "ittifâk" ile varıp evini basmışlar ve atlarını, katırlarını, develerini, kılıçlarını, parasını ve daha birçok eşyasını "yağma" etmişlerdi (A.Ş.S., 2, 148/1. 10-19 Mayıs 1633). Hasan, bu işi yapanların sırasıyla eski kethüdayeri, belgenin tarihi itibarıyla ölü olan Kara Mehmed Ağa, şimdiki kethüdayeri Rıdvan Ağa ve "Amasya kazâsında sâkin ve mütemekkin olan sipâh tâifesi" olduğunu söylemişti. Onlar ise "bundan akdem Merzifon nâm kasabada sipâhiyândan Ali Bey nâm yoldaşı bi-gayr-ı hakk katl iyledüğünde beytül-mâl emini talebiyle üzerine varılıb kasaba-i mezbûre kadısı Mevlâna Abdülkerim Efendi huzûrunda sâbit ve zâhir olup hüccet-i şer'îye virilmiş idi lâkin mezbûrun zikrolunan emvâl ve erzâkını bilmeziz" diyerek inkâr etmişlerdi. Neticede muslihûnun araya girmesi ile birlikte 1.700 esedî kuruşa sulh olmuşlardı (A.Ş.S., 2, 14/1. 30 Mayıs-8 Haziran 1633).

Rifaat Abou-al-Haj, 17. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde askerî sınıf mensuplarının artık yekpare bir birim ve bir sınıf olarak değil, daha çok içinde farklı menfaatlerin temsil edildiği toplumun diğer herhangi bir sektörü gibi davrandıklarını belirtmektedir. Dolayısıyla askerler, mensubu oldukları daha geniş sınıf birimi içinde, kendi bireysel ya da hizipsel çıkarları doğrultusunda tepkilerini ortaya koymuşlardır (Abou-Al-Haj, 2000: s. 91). Amasyalı ve Merzifonlu sipahların da 17. yüzyılın ilk yarısında bölük mübaşirine karşı böyle bir tavır sergilemelerini, belli oranda, Abou-al-Haj'ın ifade ettiği hususla benzeştirmek mümkündür. Kesin olmamakla beraber Hasan'ın Maliye tarafından mirî mal hizmetine gitmesi ile sipahilerin operasyonu arasında bir bağlantı olduğu düşünülebilir. Hele işin içerisinde Kara Mehmed Ağa'nın olması ve bilhassa da cizye tahsili hususundaki tasarrufu göz önüne alınırsa, Hasan'ın ifadesinde ilk sırada gelen Kara Mehmed Ağa'nın, onun mirî mal hizmetine gitmesi noktasında bazı problemleri olduğu izlenimi edinilmektedir. Yani mirî mal hizmetini Hasan'a kaptırmış olmaları arada bir çekişmeye sebep olmuş olabilir. Belki de Hasan tarafından öldürülen Ali'nin ölüm nedeni tam da bu hizipsel çekişmedir. Hasan'ın üzerine gönderilen Ali, bunu hayatı ile ödemiş olabilir. Dolayısıyla mirî mal hizmetini Hasan'ın alması Amasyalı ve Merzifonlu sipâhiler ile onun arasında bazı hizipsel çıkar çatışmalarına sebep olmuştur. Nitekim ev basan hizbin içerisinde biri eski kethüdayeri olup birçok iltizâm edinmiş ve cizye tahsili hususunda merkezden "emr-i şerîf ihrâc"

Kara Mehmed Ağa'nın Ardından: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya'da Bir Kapıkulu Sipahisinin Düşündürdükleri

ettirebilen Kara Mehmed Ağa ve yeni kethüdayeri Rıdvan Ağa bulunmaktaydı.³³ Dolayısıyla hem adamlarının ölmesi hem de mirî mal hizmetini ellerinden çıkırmalarına misilleme olarak sipahiler, Hasan'ın evini basıp mallarını gasp etmiş olabilirler. Mahkemede verdikleri ifadenin konuyla çok alakalı olmaması da bu istikamette düşünmeye olanak vermektedir.³⁴

Kara Mehmed Ağa'nın mirî mal hizmeti hususunda bir takım vazifeler yüklenmiş olması da bu düşüncemizi destekler mahiyettedir. Amasya sâkinlerinden olup bundan önce vefat eden Çolak Ahmed Bey'in varisleri, bundan önce Ahmed Bey ölünce Kara Mehmed Ağa'nın, Ahmed Bey'in mirîye borcu olduğunu ve kendisinin "emr-î şerîf" ile "kabza" memur olduğunu beyân ettiğini ve "kassâm-ı askerî" defteri gereğince üç yük 13.000 akçelik malını "zabt ve kabz" ettiğini söylemişlerdir. Söz konusu maldan 40.000 akçe kıymetli bir bağını ve 14.000 akçe kıymetli 4 adet cariyeyi ki toplam 54.000 akçesini alıp 95.000 akçesini mirîye teslim ettikten sonra 163.000 akçesi zimmetinde kalmıştı. Bu nedenle varsiler, söz konusu meblâğı muhallefâtından talep etmekteydiler. Bunun üzerine sorgulanan Ali Bey cevabında, Kara Mehmed Ağa'nın hayatta iken Ahmed Bey'in mirîye olan borcunu "kabz ve isâle" memur olduğunu, muhallefâtından kendisinin (Ali Bey'in) dahi elinde olan "kassâm-ı askerî" defteri gereğince 95.000 akçelik malını aldığını ve hepsini mirîye teslim ettiğini, bundan daha fazlasını aldığına dair bilgisi olmadığını ifade etmişti. Bunun üzerine iddiacılardan delil talep edilmiş, Müderris İbrahim Efendi ile Seyyid Mehmed Efendi de, Kara Mehmed Ağa'nın zikredilen üç yük 13.000 akçelik malı ve 54.000 akçeyi aldıktan sonra geriye kalanı "sûk-ı sultânî"de satıp parasını aldığını ifade etmişlerdi. Neticede Kara Mehmed Ağa'nın zimmetinde kalan meblağın muhallefâtından ödenmesine karar verilmişti (A.S.Ş., 2, 12/1. 30 Mayıs-8 Haziran 1633).

---

³³ Şuhûdü'l-hâl kayıtlarında ara sıra karşımıza çıkan ve Rıdvan Ağa'nın adamı ("tâbi'-i Rıdvan Ağa") olarak tavsif edilen kişiler büyük ihtimalle bu icraatlarında da Rıdvan Ağa'ya yardım ediyorlardı. A.Ş.S., 2, 3/3. 1-9 Mayıs 1633.

³⁴ Bunun yanında Hasan ve sipahiler arasında bir takım ticari ilişkiler de söz konusu idi. Bölük subaşı olan Hasan Bey tarafından vekil olan ve vekilliğinin şahâdetini tamamıyla "bey" unvanlı kişilerin yaptığı yine sipâhiyândan Mustafa Bey, sipâhiyândan Mehmed Bey b. Abdullah'ın huzurunda ikrar etmişti: Bundan önce Hasan Bey'in Lâdik kasabasında yüz batman penbesi (pamuk) olup her batmanını 2 kuruşa olmak üzere Mehmed Bey'e satmıştı.

“Devlet Merkezileşmesi” ve Kara Mehmed Ağa

Görülebileceği üzere emr-i şerif ihrac ettirebilen, miri mal hizmetinde bulunan, muhassıl-ı emvâllik yapan, öldüğünde bildiğimiz kadarıyla 16 ambar dolusu hububatı ve 14.000 kuruşluk nakit parası bulunan kethüdayeri Kara Mehmed Ağa, aynı zamanda yukarıda sayılan haksız tasarrufları münasebetiyle Mustafa Akdağ'ın ifade ettiği “sipahi zorbaları”na (Akdağ, 1966: 211) da benzeyen bir profil çizmektedir. 1623 yılında II. Osman'ın yeniçeriler tarafından katlinin intikamını almak için ayaklanan, daha sonra bu ayaklanmayı bir takım siyasi çıkarlara tahvil etmeye çalışan Abaza Mehmed Paşa'ya da katıldığını bildiğimiz Kara Mehmed Ağa'nın, haraç hizmeti için emr-i şerif çıkarabilecek bir itibarının olması gerçekten anlamlandırılması güç bir birliktelik olarak durmaktadır. Burada akla, acaba devletin de mi Kara Mehmed Ağa ve benzerlerine *tahammül* etmek zorunda olduğu ya da Metin Kunt'un ifade ettiği, beylerbeyilerin 17. yüzyılda yaşanan buhrandan çıkabilmek için devlet eliyle zenginleştirilmesi ve örneğin salgınlarına devlet tarafından göz yumulması gibi, Kara Mehmed Ağa'nın da haksız fiillerine göz mü yumulmaktaydı gibi iki soru gelmektedir.

Öyle ki bu beylerbeyiler içinde en zenginlerinden olan ve 1653 Mart'ından 1654 Ekim'ine kadar sadrazamlık yapan Derviş Mehmed Paşa'yı anlattığı bölümlerde Naima, geleneksel Osmanlı düşüncesinden farklı bir perspektifle yöneticilerin adil kalabilmeleri için siyasi güçlerini iktisadi kazanç temini yolunda seferber etmelerinin meşru ve gerekli olduğunu ifade etmekteydi. 17. yüzyılda yaşanan kriz sırasında devlet, beylerbeyiler eliyle toparlanmaya ve güçlenmeye çalıştığı için ve söz konusu ümeranın kapılarına dayanarak tekrar düzeni tesis etmek gerekliliği belirlediğinden, ümeranın iktisadi faaliyetleri Naima'nın kaleminde meşru bir görünüm alıyordu (Kunt, 1977: 47-64). Dolayısıyla taşrada da zengin kapıkulu sipahisi Kara Mehmed Ağa gibi müttefikler vasıtasıyla dönemsel bir takım ittifaklar üzerinden merkezî kontrol tesis edilmek isteniyor olabilirdi. Nitekim Karen Barkey'in iddia ettiği üzere bu dönemde eşkıyalar ile pazarlık yapan devlet, “devlet merkezli ödüllendirme yapısı” ile taşradaki iktidarını sağlamlaştırmaya çalışıyordu. Örneğin yeniçerileri Erzurum'dan atması akabinde Celali addedilen Abaza Mehmed Paşa üzerine üç sefer yapılmıştı. Eski sadrazam Hadım Mehmed Paşa'nın akrabası (Finkel, 2007: 183) ve bir diğer sadrazam olan Halil Paşa'nın himayesindeki Abaza Mehmed Paşa yenildiği halde, sadrazam onu

---

Mehmed Bey'in zimmetinde kalan bu borca karşılık şimdi ondan bir doru at almıştı. A.S.Ş., 2, 17/1. 29 Haziran-7 Temmuz 1633.

Kara Mehmed Ağa'nın Ardından: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya'da Bir Kapıkulu Sipahisinin Düşündükleri

İmparatorluğun “sadık bir hizmetkârı”na dönüştürmek için onurlandırmıştı. Bosna valisi olan Abaza'nın 600 adamı da cebeci ocağına yazdırılmıştı (Barkey, 1999: 231). 1632'de Özi'ye beylerbeyi atanan Abaza Mehmed Paşa, 1633'de yeni bir sefer hazırlığı sırasında IV. Murad'ın yanında idi (Finkel, 2007: 187). Kara Mehmed Ağa da Abaza'nın onurlandırıldığı bu dönemde bir takım mevkiler elde etmiş olabilirdi. Örneğin voyvodalıkları ve “emr-i şerif ihrâcı” kapasitesini merkezdeki Abaza bağlantılı ve uzantılı odaklardan temin etmiş olması muhtemeldi.³⁵ Dolayısıyla devlet, taşradaki geleneksel dokudan³⁶ belli oranda farklı bir çizgisi olan kişileri, merkezî ödüllendirme sistemi ile kendi kontrolüne almaya çalışarak taşradaki gücünü muhafaza etmeye çalışmaktaydı.

Peki, merkezîleşme çabaları her zaman aynı şekilde mi sonuçlanıyordu? Yani “devlet merkezli ödüllendirme” sisteminin yerelde bazı kişileri daha da güçlendirmiş olması ve söz konusu kişilerin de devlet merkezîleşmesine mugayir tavırlar sergilemiş olmaları mümkün değil miydi? Devletin merkezîleşme stratejilerini suiistimal eden kişiler yok mu idi? Hassaten ilerde ayânlaşacak olan kapıkulu sipahilerinin anlaşıldığı kadarıyla bu ödüllendirme mekanizmasını buldukları yerlerde bir iktidar halesi tesis etmekte kullandıkları görülüyordu. Amasya'yı kendi “kamusal”lıklarının mekânı haline getirmeye başlayan kapıkulu sipahileri, bunun iyi bir örneğini teşkil ediyordu (Açık, 2015). Nitekim Karen Barkey de devlet için asıl tehlikenin ayânlardan geldiğini ifade etmekteydi. “*Yerel milisleri denetimleri altına alıp kendi kapıhalklarının bir parçası*” yapan, yerel bağlar ve güçlü himaye ilişkileri olan bu sınıf, adem-i merkezîleşmenin

³⁵ Ya da bilindiği üzere 1628'de sadrazam Hüsrev Paşa, Abaza'nın üzerine gönderildiğinde taraftarlarından bir kısmı durumu beğenmeyerek saf değiştirmişlerdi. Erzincan ve Bayburt beyleri maiyetiyle Tokat'a gelen bu kişilere bölük verilmişti, yani kapıkulu sipahilerine dâhil edilmişlerdi. Bunu duyanlar fırsat buldukça Abaza'nın yanından kaçmaya başlamışlardı. Yine 15 Eylül 1628'de Hüsrev Paşa Erzurum kalesini toplarla dövmeye başladığında “muharebeden el çekerek kendi yanına gelenlere bölük vereceğini” ilan etmişti. Dolayısıyla Abaza'nın yanından ayrılanların sayısı iyice artmıştı. Son olarak Abaza Mehmed Paşa teslim olduğunda kendisine samur kürk ve ağalarına hilatlar giydirilmiş ve maiyetindekilere de bölük ve cebecilik verilmişti. (Uzunçarşılı, 1988a: 166-168.) Dergâh-ı âli çavuşlarından olan Kara Mehmed Ağa da kapıkulu sipahilerine belki bu üç vakadan birinden istifade ederek dâhil olmuştu.

³⁶ Geleneksel dokudan kastımız, “toplum”un dört unsuru (ehli seyf, ehl-i ilm, ehl-i ziraat, ehl-i ticaret) arasındaki dengenin tesisi neticesinde var olacağına inanılan adalet ve düzen algısı ve bunun pratikteki görünümüdür. Burada adalet ve itidal kavramları arasındaki akrabalık, şehirdeki adaletin tesisinin bir diğer yönünün de erkân-ı erbaa arasındaki ölçünün muhafaza edilmesi olduğunu göstermektedir (Erkân-ı Erbaa hakkında bkz. Öz, 2005: 188-190).

“gerçek âmilleri” idiler (Barkey, 1999, 235-236). Her ne kadar Barkey’in zihnindeki ayân tipi “devletle doğrudan bir bağılılığı olmayan” ve “kolay kolay da devlet aygıtının içine çekilemeyen” bir sınıf olsa da, önemli oranda kapıkulu sipahisinin ayânlaştığı gerçeği göz önünde bulundurulursa, devletle bağlantılı ve dolayısıyla devlet iktidarından faydalanan bu sınıfın, hükümdarın iktidarından ayrı bir iktidar mekanizması geliştirmeye başladığı söylenebilirdi. Bilhassa şehirlerde, devlet gücünü temsil etmelerinden mütevellid elde etmiş oldukları sermayeyi, yine iktisadî anlamda gelişimlerini temin edecek başka bürokratik görevlere tahvil etmeye çalışıyorlardı.³⁷ Nitekim Kara Mehmed Ağa da dergâh-ı âli çavuşluğu, kapıkulu sipahiliği, kethüdayerilik, muhassıl-ı emvâllik, mütesellimlik gibi vazifelerini muhakkak ambarlarını doldurmakta bir vasıta olarak kullanmıştı. Yine ambarlarındaki doluluğu da bir takım başka bürokratik vazifeler temininde kullanmış olması muhtemeldi. Devlet için stratejik önemi de olan hububata büyük oranda sahip olması, muhakkak ona bazı getiriler temin ediyordu. Hatta neden verdiği belli olmamakla birlikte rüşvet verirken dahi hububat stoklarından faydalanmaktaydı.

Dergâh-ı âli müteferrikalarından Hasan Ağa tarafından vekil olan Musli Bey b. Ali’nin elinde, Amasya kadısına hitaben bir “emr-i şerîf” vardı. “Emr-i şerîf”e göre bundan önce Kara Mehmed Ağa adlı sipahi, müteferrika Hasan’ın “ademleri” elinden Hasan’ın 400 kuruşunu alıp edâ etmemişti ve daha sonra ölmüştü. Dolayısıyla Hasan’ın hakkının Kara Mehmed Ağa’nın muhalledâtını elinde bulunduranlardan alınması emredilmekteydi. Bunun üzerine vasi Ali Bey mahkemeye getirilmişti. İddialara karşı Ali Bey, daha önce Kara Mehmed Ağa’nın A’zaz voyvodası iken ve Hasan Ağa Diyarbakır’da muhassıl-ı emvâl iken Hasan Ağa’ya “*bi-gayr-ı veh-i şer’î rüşvet nâmına*” 400 kuruş, 100 kile buğday ve 100 kile arpa verdiğini söylemişti. Daha sonra Mehmed Ağa, 400 kuruşu geri alıp rüşvet nâmına verdiği 400 kuruşa takas (?) etmişti. Bu ifadeyi Musli Bey reddetmişti. Bunun üzerine Ali Bey’den delil talep edilmiş, o da şahitler vasıtasıyla iddiasını ispat etmişti. Böylece Musli Bey davayı kaybetmişti (A.S.Ş., 2, 54/1. 1-10 Ocak 1634). Neyin karşılığında rüşvet verdiği belli olmamakla beraber yüklü miktarda bir meblağ söz konusu idi. Belki de muhassıl-ı emvâlden bir mirî mâl hizmeti talep etmekteydi. Bunun için de 400 kuruşun yanında bu dönemde darlık münasebetiyle oldukça kıymetli olan 100’er kile buğday ve arpayı

³⁷ 19. yüzyıldan bir ayânın güç ve servetinin siyasi ve ekonomik kaynaklarını nasıl dengelemiş olduğuna dair bkz. (Faroqhi, 1998).

Kara Mehmed Ağa'nın Ardından: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya'da Bir Kapıkulu Sipahisinin Düşündürdükleri

kullanmıştı. Bu nedenle kendisinin sosyo-politik mevkileri iktisadî anlamda bazı getiriler temin etmekte, bu iktisadî veche ise ona tekrardan sosyo-politik bir yükseliş sağlamaktaydı. Zira mütesellimlik yaptığını da gördüğümüz Kara Mehmed Ağa, taşrada yükselebileceği en iyi makamlardan birini elde edebilmişti.

Yine de Kara Mehmed Ağa'nın asi bir geçmişinin olması, üzerindeki birçok devlet vazifesi ve ambarlar dolusu hububatı arasındaki ilişkileri, şimdiki bilgilerimiz nispetinde tam anlamıyla izah etmek zor görünmektedir. Ya Karen Barkey'in öne sürdüğü tezde olduğu gibi devlet, 17. yüzyılda yaşanan krizi "pazarlık" ve "devlet merkezli ödüllendirme yapısı" ile yeni tip bir merkezîleşmeye çevirmeye çalışıyordu; Kara Mehmed Ağa gibi taşrada faal olan kişileri de -beylerbeyilerin zenginleşmesini temin etmek için reayadan alınan salgunlara devletin göz yummasına benzer şekilde-köylüye ve şehir halkına yaptıkları "zulmü" belli oranda göz ardı ederek kendi kontrolünde tutmaya çalıştığı yeni tip bir merkezîleşme stratejisi güdüyordu;³⁸ ya da Kara Mehmed Ağa ve benzerlerinin taşrada edinmiş oldukları iktidar, çaresizlik içerisinde olan devletin göz yummak, tahammül etmek zorunda olduğu bir olgu haline gelmişti. Belki bu iki hususu bir arada değerlendirmek de mümkündür. Taşrada Kara Mehmed Ağa ve benzerlerinin elde ettikleri iktidara karşı doğrudan sert bir önlem alamayan devlet,³⁹ *tahammül* etmek zorunda kaldığı kişileri "devlet merkezli ödüllendirme yapısı" ile kendisine bağımlı kılmaya çalışıyor ve taşrada onlar eliyle iktidarını sürdürmeyi deniyordu. Kara Mehmed Ağa gibi kişiler ise bu ödüllendirme ve merkezîleşme stratejisini suistimal ederek şehirde kendi iktidarlarını tesis etmenin yollarını arıyorlardı. Nitekim devletin bu merkezîleşme siyasetinde ne kadar başarılı

---

³⁸ Metin Kunt, reayaya yapılan zulmün, devletin merkezîleşmesi bağlamına yerleştirildiğinde IV. Murad'ın gözünde nasıl "kabullenilebilir" bir şey olduğunu Naima'ya dayanarak şöyle anlatmaktadır: "1630'larda İlyas Paşa adlı biri halka baskı yapmakla suçlanıp asi ilân edilmişti. Küçük Ahmed Paşa komutasında bir devlet birliği İlyas Paşa'yı yakalayıp sultan Murad VI'ün huzuruna getirdi. Sultan asi paşayı hemen idam ettirdi, sonra Küçük Ahmed Paşa'ya dönerek, 'Senin hakkında da şikâyetler var' dedi, 'sen de göreve giderken halktan zorla para toplamışsın.' Küçük Ahmed Paşa kellesinin gideceğinden emin, kendini savunmaya girişti. Topladığı paralarla asker tutup İlyas Paşa'yı yakalamaya gittiğini, bunu Sultan'a hizmet için yaptığını söyledi. Sultan Murad önce âdil davranma ve halkı hoş tutmanın önemi üzerinde uzun uzun konuştuktan sonra Küçük Ahmed Paşa'ya hil'at giydirip önemli bir eyalete atadı." (Kunt, 1977: 63).

olduğu tartışmaya açık bir husustur, fakat ayânların taşrada kontrolü ele geçirerek adem-i merkezî bir süreci başlatmaları devletin yeteri kadar başarılı olamadığını göstermektedir. Bununla birlikte müsadere gibi bir “kurum”un varlığı ise ayânın istediği ölçüde başarılı olmasının önündeki engeli teşkil etmekteydi. Yavuz Cezar, “Gerektiğinde âyanların mahallî otoritelerinden gerek idarî, gerek askerî ve gerekse türlü biçimlerde faydalanan merkezin, onlar ölünce âyanlıklarını bir nevi suç saydığını ve *sağlıklarında onları ya cezalandırmadığı veya cezalandırmak işine gelmediği için ölümlerinde muhalefatına el koyarak cezayı infaz etme anlayışı ve icraatı içinde olduğunu söyleyebiliriz.*” (Cezar, 1977: 49) diyerek hem devletin içerisinde bulunduğu kısmi acziyeti ifade etmekte, hem de en azından ayânın ölümü ile birlikte müsadere kurumunun sağladığı fırsattan nasıl istifade edildiğine işaret etmektedir.

Cezar, müsadere'nin hukukî yönünün yanında bir de mali yanı olduğuna dikkat çekmektedir. Her ne kadar tafsilatına vakıf olunamasa da, yani Osmanlı bütçeleri içerisindeki payı tam olarak ortaya konulmamasına da, bunalım içerisindeki Osmanlı hazinesine gelir temin etmenin bir yolu olarak müsadere birçok acil ve önemli masrafın karşılandığı bir kalemi teşkil etmektedir (Cezar, 1977: 49). Bu noktada akla, muhtekirlerin halkın mallarına haksız bir şekilde el koymalarına, müsadere neticesinde elde edilecek gelir nedeniyle göz mü yumulmaktadır şeklinde bir soru gelmektedir. Fakat sorunun cevabını müdellel şekilde vermek şimdilik güç gözükmektedir. Yine de biz, eldeki belgeler üzerinden biraz daha düşünerek Kara Mehmed Ağa ve devletin ona karşı olan bakış açısı hakkında daha çok fikir sahibi olabiliriz.

Öncelikle Kara Mehmed Ağa'nın sermaye teminindeki önemli kalemlerinden biri de iltizam “sektörü” idi. Hatta uhdesinde bulunan mukataalardan elde ettiği kârla yetinmiyor bir de devlete ödemesi gereken kısmı da kendi sermayesine katıyordu (A.S.Ş., 2, 154/2. Mart/Nisan 1633). Bilindiği üzere Osmanlı İmparatorluğu'nda vergiler emanet ve iltizâm usulleri ile toplanmaktaydı ve 17. yüzyıla gelindiğinde artık iltizâm usulü emanet usulünü geride bırakarak hızla gelişmişti (Genç, 2000: 155-156).

Serbest piyasanın bulunmadığı bu dönemde, iltizâm iyi bir sermaye edinme aracı durumunda idi. Zira “üretim araçları”nın devlet elinde olduğu bir sistemde, vergi gelirinin bir çeşit “mülkiyet” haline dönüşmesi, mültezimlere iyi bir kâr ortamı

---

³⁹ Nitekim Abaza Mehmed Paşa'nın 7 ay boyunca Ankara'yı kuşattığı dönemde, devlet hazinesinde ona karşı güçlü bir sefer düzenlenmesine yetecek miktarda para olmadığı ifade edilmektedir. (Finkel, 2007: 184).

Kara Mehmed Ağa'nın Ardından: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya'da Bir Kapıkulu Sipahisinin Düşündürdükleri

temin etmişti.⁴⁰ 16. yüzyılın ortalarına doğru, iltizâm usulü para ekonomisinin gittikçe değer kazanması sonucunda, timar rejimini de içine alarak oldukça yaygın bir duruma gelmişti. Önceleri ticaret maddelerine konan vergiler ve padişah hasırlarının gelirleri, hâsılatı nakit olarak temin etmek amacıyla iltizâma verilirken, sonraları bütün dirlik sahipleri, tasarrufları altındaki gelir kaynaklarını iltizâma vermeye başlamışlardı. Bu gelirleri iltizâm eden mültezimler ise “*tam bir müteşebbis*” gibi hareket etmeye başlamışlardı (Yücel, 1974: 680).

Bu “müteşebbis”lerden biri olan Kara Mehmed Ağa ise üzerine aldığı iltizâmın devlete ait olan ödemelerini dahi yapmıyordu. Nitekim elimizdeki bir hüküm, Kara Mehmed Ağa'nın devlete olan borçlarının tahsili için ölümünün beklendiğini, sanki devletin dahi ona *tahammül* etmek zorunda olduğunu ihsas ettirmektedir. Rum beylerbeyisi, Amasya, Sivas ve sâir kazalar kadılarına gönderilen hükümde, *bundan evvel* Amasya sâkinlerinden olup “sipâhiyândan olan” Kara Mehmed Ağa'nın öldüğü, *daha önce “der'uhde” eylediği mukataalar, bedel-i nüzul ve sürsat akçelerinden mirîye bir “akçe ve bir habbe” teslim etmediği bildirilmişti*. Muhasebesi görülmüş ve zimmetinde “külli mâl-ı mîrî” olduğu için bütün mallarının mirîye ait olduğu ifade edilmişti. Fakat muhallefata el konulması için “*müekked emr-i şerîf verilmiş iken*” ve tahsil için bölük kethüdayerlerinden bir kişi gönderilmişken, hariçten bazı kişiler müdahale etmişlerdi. Dolayısıyla şimdi gönderilen hükümde, Kara Mehmed Ağa'nın muhallefâtına kimseye müdahale ettirilmemesi emredilmekteydi (A.S.Ş., 2, 154/2. Mart/Nisan 1633). Böylece ya burada bir bürokratik zafiyet neticesinde devletin Kara Mehmed Ağa'nın elde ettiği mukataaların ve vergi tahsili işlerinin kendisine ait olan kısımlarını takip edip tahsil edememekten kaynaklanan bir husus; ya da Kara Mehmed Ağa'nın Amasya'da edinmiş olduğu güçten mütevellid devleti, tabir yerinde ise öteleyebilmesi gibi bir durum söz konusu idi. Bir üçüncü ihtimal ise devletin müsadere hakkını bu şekilde meşrulaştırmış olabileceğiydi. Yani burada Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın “...bir ademi vereceği yoğ iken mîrî takribi ile veyahud cüz'î behane ile taciz ve malın müsadere idüp...” (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1969: 17) şeklinde

⁴⁰ İltizâmın 18. yüzyılda vardığı nokta malikâne uygulamasıdır. Dina Rizk Khoury, “18. yüzyılın malikâne sahibi, bu yeni mültezim, artık kârın güdülediği bir iktisadî girişimin başında bulunuyordu. Girişimin itici gücü, erken modern dönem siyasi iktisatçıların ‘getiri peşinde koşma’ dedikleri bir davranış biçiminden geliyordu” demektedir. Yine Musullu yerel

ifade ettiği üzere, bir bahane ile mallar müsadere edilmiş olabilirdi. Fakat Kara Mehmed Ağa'nın gayr-ı hukukî diğer icraatlarına bakarak burada devletin haklılığına ve doğru söylediğine hükmetmek daha mantıklı görünmektedir.

Bütün bu söylenenlerin üçünün birden doğru olması da ihtimal dâhilindedir. Bürokratik zafiyetlerden yararlanan Kara Mehmed Ağa, elde ettiği mukataa ve vergi tahsil işlerinden devlete ait olan kısmı vermemişti ve devlet de mallarının tamamına el konulmasını meşru göstermek için Kara Mehmed Ağa'dan hemen hemen hiçbir şey alamadıklarını ifade etmekteydi. Fakat bunlar içerisinde Kara Mehmed Ağa'nın yerelde edindiği iktidar üzerinden devlete ait olan hakkı teslim etmemek hususundaki tasarrufu muhtemelen daha baskındı. Dolayısıyla burada bir çekişme söz konusu idi ve bu çekişme, mirî mal hizmeti ihraç ettirebilen bir kişi bağlamında, aslında, devlet iktidarından pay almaya yönelik bir tasarruftu. Bu münasebetle Gabriel Piterberg'in uyarısı doğrultusunda devleti "verili birşey değil, maddi ve ideolojik çok çeşitli insan eylemlerinin bir çekişme alanı" (Piterberg, 2005: 206) olarak değerlendirerek taşradaki bu "ecnebi" ve sekban menşeli Ağa'nın faaliyetlerini daha iyi anlamlandırmak olanaklı hale gelebilir. Hele 17. yüzyılda II. Osman'ın İstanbul merkezli kul bürokrasisine karşı taşra eksenli sekbanlardan müteşekkil bir teşkilatlanmayı tesis etmeye çalıştığı ve kul bürokrasisi tarafından tasfiye edildiği bir süreçte, taşralı ve Abaza Mehmed Paşa bağlantılı bir Ağa'nın yereldeki bağlantıları tam da bu çekişmenin bir tarafı olduğuna işaret edebilir.

Kara Mehmed Ağa, yerelde edindiği iktisadî temelli politik manevra kabiliyetini mirî mal hizmeti ve ihracı ile merkeze doğru taşımak istemektedir. Kapıkulu sipahiliği de edinen ve hatta Amasya'daki kapıkulu sipahilerinin amiri pozisyonuna erişen Ağa, bu askerî sınıf kisvesi ile de bu yürüyüşünde önemli bir basamak temin etmiş olmaktadır. Mütesellimliği ise taşradaki devlet iktidarından aldığı payın en iyi göstergesidir. Dolayısıyla daha önce "sınırları esas olarak hanedanlık ve onun üyeleri tarafından belirlenen devlet" in gittikçe gayr-ı şahsi bürokratik bir devlete dönüşümü sürecinde, Kara Mehmed Ağa gibi sosyo-ekonomik bir tabanda bazı hane ilişkileri ile birlikte politik bir veche de edinen kişiler, "taşra Osmanlıları"na (Piterberg, 2005: 224) dönüşmüşlerdir. Fakat muhtemelen bununla da

---

vakanüvislerin malikâneyi yeni bir mülkiyet biçimi olarak algıladıklarını ifade etmektedir. (Khoury, 1999: 97-98).

Kara Mehmed Ağa'nın Ardından: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya'da Bir Kapıkulu Sipahisinin Düşündürdükleri

yetinmeyen Kara Mehmed Ağa, daha çok pay almak istediği için birçok haksız tasarruf ile sermayesine sermaye katmak istemiş ve idam edilmiştir.

Bununla birlikte taşrada tesis etmiş olduğu iktidar halesinden geriye kalanlar, hâlâ onun ardındakileri toplamaya çalışmaktadırlar. Nitekim kayınbirader-vâsi Ali Bey'in mahkemede cansiperane Kara Mehmed Ağa'nın mallarını muhafazaya çalışması, devletin müsaderesine mani olmaya çalışan kişinin de Ali Bey olduğunu düşündürmektedir. Ali Bey'in de bir takım haksız fiiller içerisinde olduğu ve hatta muhallefatlara karşı bir ilgisinin olduğu da söylenebilirdi. Merzifon'da oturan Kâmile bt. el-hâcc Mehmed, Üyükü Ali Bey hakkında şöyle ifade vermişti: Bundan önce zevcesi (kayıtta ismi boş bırakılmış) vefât edince Ali Bey, hangi gerekçeyle olduğu kayıttan anlaşılamayan bir şekilde muhallefâtdan Merzifon'da bulunan menzili 30 kuruşa, bağı 20 kuruşa satmış ve semenini almıştı. Bundan başka muhallefâtın tamamına da el koymuştu. Kamile, kendisinin zikrolunan menzilde, bağda ve muhallefatda dörtte bir hissesi olduğunu söylüyordu. Ali Bey ile aralarında anlaşmazlık çıkmıştı, fakat daha sonra 20 kuruşa sulh olmuşlardı (A.S.Ş., 2, 5/3. 1-9 Mayıs 1633). Ali Bey mirî adına muhallefata el koymuş olabilirdi. Fakat Kamile'nin hissesine de el koyduğu görülmekteydi. Böylece muhallefâtın tamamını ele geçirmek istemişti. Ayrıca aşağıda görüleceği üzere Ali Bey'in Kara Mehmed Ağa'nın mallarına bir evlilik bağı ile sahip çıkmaya çalışması ve malların bölünmesine engel olmayı denemesi de, Kara Mehmed Ağa'nın muhallefâtının müsaderesine engel olmaya çalışanın Ali Bey olabileceği düşüncemizi kuvvetlendirmektedir. Ali Bey'in bu faaliyetini anlamlandırmak kolaydı. Çünkü hem Kara Mehmed Ağa'nın akrabası idi hem de müsadere edilecek olan malları elde etmede Kara Mehmed Ağa'nın yanında hizmet etmişti. Ayrıca söz konusu mallar ile Amasya'da önemli bir güç elde etmişler ve bu güç üzerinden daha bir güçlenmeye çalışmışlardı. Nitekim bu yolda gelirlerini arttırmak için en ufak bir hususu dahi gözden kaçırmamakta ve haksız bir tasarruf içerisine girebilmekteydiler.

Kara Mehmed Ağa, bir cariyeyi dahi nasıl bir yolla olduğu bilinmemekle beraber alıkoyup kendi "sermayesine" dâhil edebiliyordu. Köleler, İncalık'ın belirttiği gibi "gerçek anlamda sermaye" idiler (İncalık, 2009: 287). Kara Mehmed Ağa da hem köle satın alarak hem de haksız şekilde el koyarak sermayesini bu yoldan da arttırmaya çalışıyordu. Merzifonlu İbrahim Bey b. Şabân, Ali Bey'den davacı olmuştu. Fatma bt. Abdullah adlı cariyesi on yıl önce zâyi olup mülkünden "abâk" etmiş idi.

Şimdi ise câriyeyi Kara Mehmed Ağa'nın muhalledâtında ve vasi Ali Bey'in elinde bulmuştu; dolayısıyla talep etmekteydi. Ali Bey ise cevâbında, Kara Mehmed Ağa'nın hayatta iken cariyeyi satın aldığını ve İbrahim Bey'in mülkü olduğundan haberi olmadığını söylemişti. Şahitlerin İbrahim Bey'i haklı gösteren şهادetleri neticesinde cariyeyi Van'da kendilerinin huzurunda tacirden 75 kuruşa aldığını cariyenin tekrar İbrahim Bey'e teslim edilmesine karar verilmişti (A.S.Ş., 2, 4/4. 1-9 Mayıs 1633). Elbette Kara Mehmed Ağa'nın başka köleleri de bulunmaktaydı. Örneğin Yunus b. Abdullah adlı kölesinin cesedi Yeşil Irmakta bulunmuştu (A.S.Ş., 2, 70/3. 21-30 Mart 1634).

Kara Mehmed Ağa'nın bu istikametteki faaliyetlerinin çapı yukarıda zikredilen hükümden de belli oranda anlaşılacağı üzere mukataalara kadar uzanmaktaydı. Daha önce voyvodalığını yaptığı Kastamonu Sancağı'nda bulunan piyade avarızı mukataasını ele geçiren Kara Mehmed Ağa, sermayesini bu yolla da arttırmaya çalışıyordu. Amasya sâkinlerinden olup bundan önce vefat eden Seyyid Han Bey'in küçük kızı Ayşe'nin vâsisi ve kardeşi olan Ali Bey tarafından vekil olan Seyyid Osman Çelebi b. Ahmed, vâsi Ali Bey huzurunda şöyle beyanda bulunmuştu: Seyyid Han Bey, daha önce, 1040 senesine "mahsub" olmak üzere Kastamonu sancağında bulunan piyade avarızı mukataasını iltizâm edip 52.000 akçesini de peşin vermişti; fakat mukataayı tasarruf etmeden ölmüştü. Mukataa da Kara Mehmed Ağa'nın eline geçmişti ve "ol temessükât" ile mukataayı Kara Mehmed Ağa "zabt ve malını kabz" etmişti. Kara Mehmed Ağa da öldükten sonra peşin verilen meblağın Kara Mehmed Ağa'nın muhalledâtından geri alınması gerektiği için vâsi Ali Bey ile bu hususta çekişme hâsıl olmuştu. Bundan sonra aralarına muslihûn girmiş ve 25.000 akçeye sulh olmuşlardı. Sulh meblağı mukabilinde Osman Çelebi, Kara Mehmed Ağa'nın mallarından 5.000 akçe kıymetli bir katır, 4.000 akçe kıymetli bir at, 4.000 akçe kıymetli bir gümüşlü kılıç, 11.000 akçe kıymetli bir menzil arsası ve 1.000 akçe de nakit para almıştı (A.S.Ş., 2, 18/4. 8-17 Temmuz 1633). Kara Mehmed Ağa bu mukataayı ele geçirdiği dönemde ayrıca Silahdârlar zümresinden 22. bölümde, günlük 21 akçeye mutasarrıf olan Hüseyin b. Abdullah'ın ve dört nefer sipahinin "müstehak" olduğu 1041 senesi mevâciblerini "salyâne" ettirip bunları kendilerine edâ etmeden vefat etmişti (A.S.Ş., 2, 151/1. 20 Nisan 1633).

Kara Mehmed Ağa'nın tahmin edilebileceği üzere bir takım borç-alacak ilişkileri içerisine girdiği ve hatta kumaş ticareti yaptığı dahi söylenebilirdi. Amasya

Kara Mehmed Ağa'nın Ardından: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya'da Bir Kapıkulu Sipahisinin Düşündürdükleri

sâkinlerinden olup Rum beylerbeyliğinden emekli olan Ahmed Paşa,⁴¹ Kara Mehmed Ağa'ya 60.000 akçe nakit ve 30.000 akçelik kumaş, dolayısıyla toplamda 90.000 akçe vermişti. Kara Mehmed Ağa da bunu almıştı. Daha sonra Ahmed Paşa meblağın 4.000 akçesine karşılık bir katır almış, 30.000 akçesini ise nakit olarak almıştı. Dolayısıyla 56.000 akçesi Kara Mehmed Ağa'nın zimmetinde kalmıştı. Bu parayı muhalledâtından talep etmekteydi. Ali Bey ise mutadı olduğu üzere bu durumu inkâr etmişti. Bunun üzerine şahitlerin Ahmed Paşa'yı doğrulayan ifadeleri neticesinde Ahmed Paşa davayı kazanmıştı (A.S.Ş., 2, 34/2. 25 Ekim-2 Kasım 1633). Görülebileceği üzere içerisinde 30.000 akçelik kumaşın da olduğu bu akid ile muhtemelen hem Ahmed Paşa hem de Kara Mehmed Ağa bir ticari faaliyet içerisinde idiler. Nitekim bu dönemde bilhassa mütekaid beylerbeyilerin bazı ticari faaliyetleri olduğu bilinmektedir. Kara Mehmed Ağa gibi önemli bir hububat yatırımı olan müteşebbislerin de İnalçık'ın belirttiği gibi bu yatırımlarını çoğu zaman başka metalar üzerinden bölgelerarası ticarete yaydıkları görülmekteydi (İnalçık, 2009: 292). Dolayısıyla Kara Mehmed Ağa'nın bir taraftan da kumaş ticareti yaptığını söylemek yanlış olmasa gerek. A'zaz, Diyarbakır, Kastamonu gibi yerlerle bağlantısı olan Kara Mehmed Ağa'nın bu bağlantıları ticari hayatında kullanmış olması da muhtemeldi.

Bu arada Kara Mehmed Ağa borç da vermekte idi. Mehmed Ağa hayatta iken "ba'zı mesâlihine harc ve sarf" için Abdi Bey'e bir miktar kuruş ve akçe ile üç adet katır vermişti. "Mesâlihin husûlü müyesser" olmamış ve Mehmed Ağa da vefat etmişti. Bu nedenle zikredilen paralar ve katırlar, yetimlere ve zevce Emine'ye intikâl etmişti. Bundan sonra vâsi Ali Bey ile aralarında niza vuku bulmuş fakat muslihûnun tavassutu ile bir katır ile 15 kuruşa sulh yapmışlardı (A.S.Ş., 2, 40/1. 13-22 Kasım 1633). Ayrıca Kara Mehmed Ağa Kadı İbrahim Efendi'ye de 300 kuruş borç vermişti ve terekesi arasında bu borca dair bir "deyn tezkeresi" bulunmuştu. Dolayısıyla Dilaver Paşa'nın adamları bu iş için mahkemeye başvurmuşlardı. Kadı İbrahim Efendi'nin oğlu Kadı Mehmed Efendi ise evâhir-i Zilhicce 1038 (11-20 Ağustos 1628) tarihinde bu borcun ödendiğini ve deyn tezkeresini talep ettiklerinde de Kara Mehmed Ağa'nın tezkerenin "zâyi" olduğunu söylediğini ve borcun ödendiğine dair kendilerine mühürlü bir "kabz tezkeresi" verdiğini belirtmişti. Neticede davayı İbrahim Efendi ve

⁴¹ Ahmed Paşa da Amasya'da İçeri Şehir'de oturmaktaydı. Oğullarına Amasya'daki bağlarından yaptığı hibeler için bkz. A.Ş.S., 33/4. 25 Ekim-2 Kasım 1633; A.Ş.S., 34/1. 25 Ekim-2 Kasım 1633.

oğlu kazanmıştı (A.S.Ş., 2, 10/1. 19-28 Mayıs 1634). Fakat Kara Mehmed Ağa'nın zayı olmayan ve öldükten sonra terekesinden çıkan bir tezkere için zayı oldu demesi de manidardı.

Ahmed Paşa ve Kara Mehmed Ağa arasındaki alacak verecek davası sadece yukarıdaki kayıt ile sınırlı değildi. Ahmed Paşa daha önce Mehmed Ağa'ya 300 kuruş kıymetli samur kürk kaplı bir pars çuka ferace satmıştı ve semeni Kara Mehmed Ağa'nın zimmetinde kalmıştı. Dolayısıyla muhalledâtından talep etmekteydi. Bu hususu ise Ali Bey *yine inkâr etmişti*. Bunun üzerine Kadı İbrahim Efendi ve Ahmed Ağa b. Hüseyin, Ahmed Paşa'yı doğrulamışlar ve semenin muhalledâtın karşılmasına karar verilmişti (A.S.Ş., 2, 34/3. 25 Ekim-2 Kasım 1633).

Ahmed Paşa haricinde Kadı Ahmed Efendi'ye de borcu bulunmaktaydı. Bu borca mukabil de Kelvamık (?) adlı köyde, Burhan bağı olarak bilinen bağ, meyveli-meyvesiz ağaçları ile birlikte Kadı Ahmed Efendi'ye 50 esedî kuruşa satılmıştı (A.S.Ş., 3, 32/3. 30 Ocak 1635-8 Şubat 1635). Yine Kara Mehmed Ağa'nın Bazı Geldiklan Nahiyesi'ne bağlı Karacaşehir Köyü sâkinlerinden Hacı Mehmed Bey'e borcu vardı. Bu borca karşılık yetimlerden, Sultan Bayezid Camii yakınında olan iki adet değirmeni almıştı. Kendisi de bu değirmenleri 180 kâmil kuruşa satmıştı (A.S.Ş., 3, 44/1. 20-29 Mart 1635).

Kara Mehmed Ağa'nın yahudi bankerlerle de borç-alacak ilişkisi içerisine girdiği görülmekteydi. Yukarı kalede bulunan menzili ve ahır, karılarına ve çocuklarına kalmıştı. Fakat belgenin tarihi itibarıyla mahkemede hazır bulunan yahudilere olan borcu nedeniyle bu menzilin ve ahırın satılması gerekmekteydi. Dolayısıyla söz konusu mülkleri, Ali Bey, vesâyeti ve vekâleti hasebiyle 60 esedî kuruşa kale sâkinlerinden Süleyman Beşe'ye satmıştı (A.S.Ş., 3, 60/1. 8-17 Mayıs 1635). Bilindiği üzere "onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında, yahudi banker ve mültezimler Osmanlı maliyesi ve uzak mesafe ticaretinde üstün bir konuma kavuşmuşlardı (İnalçık, 2000: 263). Nitekim yüksek bürokratlara, şehzadelere ve hatta devlete dahi borç veren yahudi bankerlerin (Pamuk, 2007b: 135) küçük bir numunesi olarak görebileceğimiz Kara Mehmed Ağa'nın alacaklıları hakkında, kayıta tafsilat olmasa da, Ağa'nın "sermaye aşısı"⁴² için bir takım kredi seçeneklerini değerlendirdiği anlaşılmaktaydı. 16. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen enflasyondan kârlı çıkan bir beylerbeyinden, bu dönemde taşranın zenginleri arasında sayılabilecek bir kadıdan

⁴² Kavramı Faroqhi'den ödünç aldık (Faroqhi, 2014a: 190).

Kara Mehmed Ağa'nın Ardından: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya'da Bir Kapıkulu Sipahisinin Düşündürdükleri

ve yahudilerden aldığı borçlar ile belki ambarlarını daha çok dolduruyor belki de bölgelerarası ticaret yapıyordu ve böylece nakit parası da artıyordu. Elde ettiği kazancın bir kısmını da Amasya'da emlak piyasasına yatırıyor olması muhtemeldi. Nitekim söz konusu mülkler münasebetiyle Kara Mehmed Ağa'dan sonra karısı ve karısının kardeşinin arası açılmıştı.

Vasi Ali Bey ile Kara Mehmed Ağa'nın zevcesi Emine Hatun'un vekili Mehmed Ağa taraflarından mahkemeden naib talep edilmişti. Bunun üzerine Kara Mehmed Ağa'nın menziline varılmış ve mahkeme kurulmuştu. Buna göre, Kara Mehmed Ağa'nın birçok menzilinin Emine Hatun ile evlâdı arasında taksim olunması gerekmektedir. Menzillerin fiyatı 3.200 kuruş olarak tahmin edilmiş ve bu istikamette paylaştırılmıştı. Böylece 800 kuruşluk bölüm "ümmü'l-veledi olan" Asiye Hatun adlı cariyesinden doğan Derviş Mehmed ve Ayşe adlı küçük çocuklara verilecekti; Sarıca Mehmed Çelebi evi olarak bilinen menzil ise 400 kuruş karşılığında söz konusu çocukların hibelerinin karşılığı idi. 2.400 kuruşluk menzilin Emine'nin çocuklarına verilmesi gerekmektedir. Menzillerden Kara Mehmed Ağa'nın bir tarafı Çavuşzâde Mehmed Efendi'den *satın aldığı* menziline bitişik olan selâmlığı, müstemilatı ile ve Hoçob Mehmed Bey ve Ömer Dede adlı kişilerden *satın aldığı* menzilleri Emine Hatun'un menzillerde olan hissesiyle çocuklarına 2.800 kuruş karşılığında verilmiş ve bu meblağdan 2.400 kuruş hisselerine takas olunup geriye kalan 400 kuruşu çocukların kendi mallarından Derviş Mehmed ile Ayşe'nin 800 kuruşunu tamamlamak için onlara verilmek üzere anlaşma sağlanmıştı. Bu şekilde menziller hakkındaki anlaşmazlık ve "husûmet" son bulmuştu (A.S.Ş., 3, 56/2. 11-20 Ocak 1634).

Bu husumetin kaynağı muhtemelen Ali Bey ve kızkardeşi Emine Hatun arasında Mehmed Ağa'dan kalan mallar hususundaki çekişme idi. Nitekim bundan sonra Emine Hatun'un ve Ali Bey'in yollarını kısmen ayırdıkları görülmektedir. Evâil-i Zilhicce 1043 (29 Mayıs-7 Haziran 1634) tarihinde Ali Bey sefere gideceğini gerekçe göstererek yeğenlerinin vasiliğinden çekilmişti (A.S.Ş., 2, 96/4). Evâsıt-ı Zilhicce 1043 (8-17 Haziran 1634) tarihli kayıttan ise Kara Mehmed Ağa b. Abdülmennan'ın nakit parası hususunda aralarında bir sorun daha yaşanmıştı. Ayrıca bu kayıttan anlaşıldığı kadarıyla Emine Hatun, Kara Mehmed Ağa'dan sonra Halil Ağa ile evlenmişti. Kaydımıza göre Emine Hatun çocuklarının vasisi olarak vekili kocası Halil Ağa eliyle kardeşi Üyükülü Ali Bey'den davacı olmuştu. Buna göre Kara Mehmed Ağa öldüğünde her kesesi 1000 kuruş olmak üzere 14 kese nakit parası bulunmuş ve Ali Bey bu parayı

almıştı. Mirîye olan borç için bu keselerden 12.277 kuruşu Dilaver Paşa'ya teslim etmiş ve 1.727 kuruşu Ali Bey'de kalmıştı. Dolayısıyla Halil Ağa bu meblağın kendilerine teslim edilmesini talep etmekteydi. Ali Bey, cevabında, 12.277 kuruşu Dilaver Paşa'ya teslim ettiğini ve 200 kuruş da yetimler için kendisinin aldığını ifade etmişti. Bunun üzerine Halil Bey'den iddiasının doğruluğuna dair delil talep edilmiş, fakat delil getiremeyince Ali Bey'in 200 kuruştan başka para almadığına dair yemin etmesiyle Emine Hatun ve kocası Halil Ağa davayı kaybetmişlerdi (A.S.Ş., 2, 94/3).

Yukarıda işaret edilen yahudi bankerlere olan borcun ödenmesi hususunda da 8-17 Mayıs 1635 tarihinde mahkemeye geldiklerinde, Emine Hatun çocuklarının vasiliğini kendi üzerine almıştı. Ali Bey ise sefere gitmemiş ve Kara Mehmed Ağa'nın "ümmü'l-veledi" olan cariyesi Asiye Hatun ile evlenmiş; onun vekili olarak mahkemede hazır bulunmuştu. Dolayısıyla çocukların mallarını idare etmek Ali Bey'in uhdesine geçmişti. Büyük ihtimalle mahkemede cansiperane Kara Mehmed Ağa'nın mallarını müsadere eden muhafaza etmeye çalışan Ali Bey, belki de kızkardeşine ve yeğenlerine kalan malları sahiplenmeye çalışmıştı; fakat bu durum bir "paşa" kızı olan Emine Hatun'u elbette rahatsız etmişti. Dolayısıyla artık kendisi mallarının idaresini eline almıştı. Mehmed Ağa'dan kalan malların muhafazası için bir evlilik bağı ile resmî bir dayanak da elde eden Ali Bey ise yeğenlerinin kardeşlerinin üvey babası olarak hiç olmazsa malların onlara kalan kısmının idaresini eline geçirmişti. Nitekim Trabzon'da Kuzgunzâde Mustafa Bey'in, babası Kuzgun Mehmed Bey'in mallarının bölünmesini engellemek için kardeşlerinin vasiliğini üzerine almasına benzer bir şekilde (Açık, 2014: 29), Ali Bey de elinden geldiği kadarıyla devletten kurtarabildikleri malların bölünmesine engel olmaya çalışmıştı. Bunun yanında nasıl Kuzgunzade Mustafa Bey, kardeşlerine babalarından kalan maldan nafaka bağlatmış ise Ali Bey de üvey oğlu Derviş Mehmed'e babasından kalan mallardan günlük 7 akçe nafaka bağlatmıştı (A.S.Ş., 3, 54/3. 18-27 Nisan 1635). Bu şekilde günlük en azından 7 akçe daha temin edilmiş oluyordu.

SONUÇ YERİNE

İnalcık, Osmanlı şehirlerindeki zenginlerin mallarını bölünmeden bir sonraki nesle bırakabilmeleri hususundaki engellerin kapital birikiminin önünde önemli bir set olduğunu ifade etmektedir. Miras hukuku her nesilde aile servetinin parçalamasına neden oluyordu. "Devamlı yatırımlar, ortaklıklar ve firmaların" olmadığı Osmanlı

Kara Mehmed Ağa'nın Ardından: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya'da Bir Kapıkulu Sipahisinin Düşündürdükleri

dünyasında kapitaller her nesilde küçülmeye maruz kalıyordu (İnalçık, 2009: 297).⁴³ Fakat burada akla ayân ailelerinin bu durumu nasıl aştıkları gibi bir soru gelmektedir. Ne yazık ki ayânlar hakkındaki bilgilerimiz geniş ölçüde 18. ve 19. yüzyıllarda yoğunlaşmaktadır. Ayânların ortaya çıkışı ve tarihi gelişimlerine dair ise o nispette bir yoğunluk söz konusu değildir,⁴⁴ dolayısıyla ayânların servet biriktirmede ve bunu bir sonraki nesle aktarmada nasıl bir usul kullandıklarına dair yeterli derece malumat yoktur. Ayânlığın kökeninde önemli bir yeri olan kapıkulu sipahilerine mensup olan Trabzon'dan Kuzgunzâde Mustafa Bey, babasının ölümünün ardından kardeşleri ile paylaştığı mirasın bölünmesini belli bir süre de olsa engellemek için onların vasiliğini kendi üzerine alma yoluna gitmişti. Bu şekilde belli bir müddet onların mallarını da işletme fırsatı elde etmişti. Zira kendisi müteşebbis bir kapıkulu sipahisi olarak babasından kalan mülklerin satışları ve borç-alacak ilişkileri neticesinde elde ettiği sermaye ile Trabzon'un en önemli kurumlarından biri olan iskele mukataasını iltizâm ederek servetine servet katmayı becerebilmişti.

Bir diğer kapıkulu sipahisi olan Kara Mehmed Ağa'nın serveti de önce devlet tarafından müsadere edilmiş, devletten arta kalanlar ya da kurtarılabilenler ise karısı ve çocukları arasında paylaştırılmıştı. Büyük ihtimalle bir kapıkulu sipahisi olan kayınbiraderi Ali Bey ise söz konusu malların müsadere edilmemesi için engel olmaya çalışmış ve mirasın parçalanmaması için de kızkardeşi Emine Hatun'un vekilliğini ve çocukların da vasiliğini üzerine almıştı. Hatta eniştesinin "ümmü'l-veled" olan cariyesini nikâhlayarak Asiye Hatun'dan olma iki çocuğun üvey babası olarak da malları daha bir sahiplenmişti.

---

⁴³ Gerçi Lucien Febvre, ayrı dönemlerin her birine farklı bir kapitalist türünün denk düştüğünü söylemektedir. Bunun yanında bir dönemin kapitalistleri bir önceki dönemin kapitalistlerinin oğulları, mirasçıları; yani doğrudan ardılları değildir. Aksine "işlerle oynayarak, riziko alarak karmakarışık işlerin içine ya herru ya merru diyerek ve genellikle hiçbir utanç duygusu olmadan atılan belli bir dönemden yarar sağlayanların oğullarının mücadeleden çekilmeleri, adeta bir yasaymışa benzemektedir." Nitekim bazı dönüşümleri takip etmekte sorun yaşayan bu eski kapitalistlerin yerine söz konusu dönüşümleri idrak edebilen "yeni adamlar" çıkmaktadırlar. Sıfırdan yola çıkan bu "yeni adamlar", küçük ve orta düzeydekilere "rezilce" görünen yöntemlerle muazzam servetler biriktirmenin "sırlarına" sahiptiler. Yani "babadan oğula kapitlist olunmamaktadır." Her dönem kendi "ölçüsüne ve imgesine" uygun kapitalistlere sahiptir (Febvre, 1995: 69-70).

⁴⁴ Bu konuda yazılmış nadir bir çalışma için bkz. (Ergenç, 2013a).

Bunun yanında müsadere hususunda bir ihbar süreci söz konusu idi. Yani taşrada zengin bir kişinin ölümü ile birlikte bu durum devlete “ihbar” edilmekte ve bunun karşılığında da “ihbariye ücreti” alınmakta idi. Yavuz Cezar bu iki kavramın müsadere mekanizmasının işleminde anahtar rolleri olduğunu söylemektedir. Fakat bu noktada ihbar ile görevlilerin işe el koyması arasındaki süre zarfında ölenin akrabaları terekeden mal kaçırabilmekteydiler. Bilhassa nakit para ve mücevherlerin rahatlıkla kaçırılabilmesi mümkündü. Yine terekedeki bazı malların satışı her zaman halka açık yapılmamakta, kimi zaman da gizlice satılmaktaydı (Cezar, 1977: 52-54). Kara Mehmed Ağa idam edildiği için onun terekesine el konulması hususunda bir ihbar süreci yaşanmamıştı; fakat görevlilerin işe el koymasına kadar bu işte mahir olduğu tahmin edilebilecek olan Ali Bey’in bir takım malları hasıraltı etmiş olma olasılığı vardı. Hatta müsadereye memur olanlar ile anlaşarak bazı malları bu yoldan kaçırma imkânı da elde edebilirdi. Yine böyle bir anlaşma uyarınca gizli yapılan satışın alıcı tarafını da Ali Bey tesis etmiş olabilirdi. Dolayısıyla tali bir takım yollardan giderek kişiler ellerinden geldiği kadarıyla kendilerine düşen mirası parçalamamaya ve hatta üzerine servet eklemeye gayret ediyorlardı. Trabzon’dan Kuzgunzâde Mustafa’nın bu işte oldukça mahir olduğu görülmüştü. Kara Mehmed Ağa da iyi bir servet edinmişti. Kendisinden sonra malları müsadere edilmiş olsa da hatırı sayılır bir miktar da ailesine kalmıştı. Nitekim devletin bu husustaki bazı esnek tavırları neticesinde hububatın 3.000 kilesi çocukların olmuştu. Ayrıca Mehmed Ağa’nın menzillerinden 3.200 kuruşluk bir meblağın da varislere kaldığı görülmekteydi.⁴⁵ Dolayısıyla azımsanmayacak bir meblağ transfer edilebilmişti.

Söz konusu miktarı bir arada tutmaya çalışan Ali Bey’in ve çocukların Kara Mehmed Ağa’nın mirasını ne şekilde devam ettirdiklerini öğrenebilmek ise tabiri yerinde ise samanlıkta iğne aramak kabilinden zor bir uğraş.⁴⁶ Zira taşralı bir kapıkulu

---

⁴⁵ Bu durum bir istisna değildi. Zira azledilen ya da idam edilen askerî sınıf mensuplarının servetlerinin bir bölümü zaman zaman geride kalanlar tarafından kurtarılabilmekteydi (Faroqhi, 2004b: 179). Hatta 1790 Ocak ayı sonunda ölen Hacı İbrahim adlı debbağ, aynı zamanda “sultanın kulları” arasında yer almasına rağmen mirası müsadere edilmemişti (Faroqhi, 2004c: 212).

⁴⁶ Kara Mehmed Ağa’nın oğullarından Hüseyin daha sonra Hüseyin Ağa olmuş ve o da babası gibi kapıkulu sipahileri arasına girmişti. 1055’de (1645-1646) sipahi olup Girit muharebesine gitmişti. Daha sonra Amasya kethüdâyeri olmuş ve 1069’da (1658-1659) Abaza Paşa vakasında Köprülü Mehmed Paşa’ya sadakatlerini bildirmişti. Yine bazı vezirlere “kapu kethüdâsi” olmuştu. Kandiye’nin muhasarasında önemli hizmetleri olduğundan dergâh-ı âli

Kara Mehmed Ağa'nın Ardından: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya'da Bir Kapıkulu Sipahisinin Düşündürdükleri

sipahisi ve onun neslinden gelenlere dair bir monografi yazabilmek için elimizdeki en iyi belge grubu olan şer'îye sicillerinin mahiyeti bu işi yetkin bir şekilde kaleme almak için yeterli değil. Yine, bize ulaşan defterler arasında kronolojik boşluklar olması bir diğer eksikliklerdir.

Elbette bu makale kapsamında Kara Mehmed Ağa'nın ve ardıllarının batılı anlamda bir homoecomomicus olduğu iddia edilmemektedir; nitekim Kara Mehmed Ağa'nın rasyonel bir tavrı olup olmadığı hususunda henüz tatmin edici bir şeyler söylemek zor, fakat muhassıl-ı emvâllik yapmış bir bürokrat-sipahinin bir de 16 ambar dolusu hububatı olması hesaba katılırsa, hesap-kitap işlerinden iyi anladığına hükmedilebilir. Bu da onun belli oranda rasyonel bir zeminin olması gerektiğine işaret eder. Bunun yanında, ümera kapılarının para ekonomisiyle arasındaki bağlantı da düşünüldüğünde Kara Mehmed Ağa'nın değişen bu sosyo-politik zeminde yeni bir bireye karşılık geldiği muhakkaktır. Paşalar ile kurulan bir takım sosyo-ekonomik ve sosyo-politik bağlar hükümdarın iktidarının yanında iktisadî temelli yeni bir iktidar biçimine doğru evriliyor gibi görünmektedir. Bu evrimin güdük kalmasının nedenleri ise başka çalışmaların konusunu teşkil etmektedir.

Kara Mehmed Ağa gibi "ecnebinin" kişisel bir takım faaliyetler neticesinde ikbal basamaklarını tırmanırken gösterdikleri performans ve bunun neticesinde elde ettikleri vazifeler bağlamında, son zamanlarda dillendirilen Osmanlı İmparatorluğu'nda bir çeşit "demokratik" zeminin doğduğu yargısı için ise daha çok araştırmaya gerek olduğu ortadadır. Nitekim etrafındaki insanlarla "rıza" temelli bir ilişki biçiminden ziyade suiistimal eksenli bir ilişki tesis eden Kara Mehmed Ağa'nın bulunduğu zemin, yeni bir takım eşitsizliklerin de inşasını beraberinde getirmiş

---

kapucubaşlarından olarak Mora Vilayeti tahsilâtına memûr edilmiş ve 1087'de (1676-1677) de Amasya'ya gönderilmişti. 1092'de (1681-1682) ise vefat etmişti. Derviş Mehmed de 1058'de (1648-1649) sipâhi olup 1068'de (1657) Boğaz muhârebesinde yararlığı görüldüğünden "nâ'il-i terakkî" olmuştu. Daha sonra 1074'de (1664) Macaristan muhârebesinde yaptığı hizmetlerden ötürü Gümüşlüzâde İbrahim Paşa onu kendi kapısına almıştı. Paşa'nın "zaman-ı vezâretinde" kethüdâsı olmuş ve Çelebi İbrahim Paşa Şam valisi olunca onunla gidip 1096 (1684) senesi başlarında "Engürüs harbine" memûr olmuştu. Daha sonra paşaya ihanet ettiği için Çelebi İbrahim Paşa kendisini azletmişti ve bundan dolayı hapsedilmişti. Sonra 150 kese akçesi alınıp serbest bırakılmış ve Amasya'ya sürülmüştü. 1099'da (1687-1688) "Sâdât ve Türediler vak'âsına" karıştığı için idam edilmişti. Görülebileceği üzere iki oğlunun da Kara Mehmed Ağa'ya benzer bir yükselişleri ve Derviş Mehmed'in sonu olmuştu (Hüseyin Hüsameddin, C. IX, Amasya Belediyesi'nin elindeki yazma nüsha: 73, 540-541).

olabilir. Yani eski seçkinlerin düşüşü ile yeni seçkinlerin yükselişi sürecinde her zaman ötelenen bir toplumsal taban var olmaktadır sanki.⁴⁷ Ait olduğu toplumsal taban ne olursa olsun seçkinleşen bir kişi, tabir yerinde ise seçkin kültürü ile hemhal olmakta, yine avam ve havas arasındaki ilişki yeniden üretilmektedir.

Ahmed Cevdet Paşa, namazı Yenicami’de kılınıp Süleymaniye Camii’nde defnolunan Mehmed Emin Âli Paşa’nın cenaze merasiminde bir takım gariplikler ile karşılaşmıştı. Müezzinler birbirini yanlış anladığı için “bir dürüst namaz kılınama” mıştı. Yine camiin içindeki cemâat “yoliyle cenâze namazını” kılamamışlardı. Camiden çıkıp “tezkiye” için gittiğinde, kalabalıktan cenazenin yanına kadar varamamıştı. Yenikapı Mevlevihânesi şeyhi Osman Efendi, üç defa “*Bu zatı nasıl bilirsiniz*” diye sormuştu, fakat kimse iyi ya da kötü biliriz kabilinden bir cevap vermemişti. Büyük bir sessizlik olmuştu. Cevdet Paşa şaşırılmıştı. Zira “Böyle tezkiyede sükût-ı tâm ile mukabele olunduğunu” görmemişti ve “hiçbir tarihte vuku’unu dahi” işitmemişti. Dolayısıyla Mehmed Emin Âli Paşa, “beraber yaşadığı milleti içinde menfûr olarak âhirete” gitmişti (Cevdet Paşa, 1991: 44).

Kara Mehmed Ağa’nın ardından da alacaklısı olan birçok kişinin hayır dua etmemiş olabileceğini tahmin etmek zor olmasa gerektir. Dolayısıyla Mısır Çarşısı aktarlarından ve çarşının kapıcılığını da yapan Ali Rıza Efendi’nin oğlu Mehmed Emin Âli Paşa ile Kara Mehmed Ağa arasındaki benzerlik, sadece bir isim benzerliğinden ötelere uzanmaktaydı.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Amasya Şer’iye Sicilleri (A.Ş.S.), no: 1, 2, 3.

Telif Eserler

ABOU-AL-HAJ, Rifaat Ali (2000), *Modern Devletin Doğası: 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*, (Çev. Oktay Özel-Canay Şahin), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

AÇIK, Turan (2014), “‘Bey’likten ‘Ağa’lığa: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon’da Unvan Enflasyonu”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. 16, s. 9-38.

---

⁴⁷ Pareto, “Şimdilik yeni seçkin esnek ve her şeye açıktır fakat zaferden sonra, diğerlerinin [eski seçkin] başına gelen şey onun da başına gelecektir. Zaferinden sonra seçkin daha katı ve kendi içine kapalı hale gelecektir.” demektedir. (Pareto, 2010: 88).

**Kara Mehmed Ağa'nın Ardından: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya'da Bir
Kapıkulu Sipahisinin Düşündürdükleri**

- AÇIK, Turan (2015), "Medine-i Amasya Sâkinlerinden Kapıkulu Sipâhileri: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya Sosyo-Politik Hayata Bir Bakış", *Turkish Studies*, C. 10/1, s. 1-46.
- AKDAĞ, Mustafa (1947), "Yeniçeri Ocak Nizâmının Bozulması", *AÜ DTCTF Dergisi*, C. V/3, s. 291-313.
- AKDAĞ, Mustafa (1949), "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkışafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti", *Bellekten*, C. 13, S. 51, s. 497-568.
- AKDAĞ, Mustafa (1966), "Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi", *AÜ DTCTF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 6-7, s. 201-247.
- AKDAĞ, Mustafa (2009), *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- BARKEY, Karen (1999), *Eşkıyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, (Çev. Zeynep Altok), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- BARKAN, Ömer Lütfi (1966), "Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler*, C. III, S. 5-6, s. 1-479.
- Cevdet Paşa (1991), *Tezâkir* (13-20), (Yay. Cavid Baysun), T.T.K. Yayınları, Ankara.
- CEZAR, Yavuz (1977), "Bir Âyanın Muhallefatı: Havza ve Köprü Kazaları Âyanı Kör İsmail-Oğlu Hüseyin (Müsadere olayı ve terekenin incelenmesi)", *Bellekten*, C. XLI, S. 161, s. 41-78.
- ÇAKAR, Enver (2006), *17. Yüzyılda Haleb Eyaleti ve Türkmenleri*, Fırat Üniveritesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa (1969), *Nesâyihi'l-Vüzerâ ve'l-Ümerâ*, (Der. Hüseyin Ragıp Uğural), T.T.K. Yayınları, Ankara.
- ELIAS, Norbert (2009), *Uygarlık Süreci*, C. I, (Çev. Ender Ateşman), İletişim Yayınları, İstanbul.
- ELIAS, Norbert (2007), *Uygarlık Süreci*, C. II, (Çev. Ender Ateşman), İletişim Yayınları, İstanbul.
- EEGENÇ, Özer (2013a), "Osmanlı Klasik Dönemindeki 'Eşraf ve Ayan' Üzerine Bazı Bilgiler", *Osmanlı Tarihi Yazıları: Şehir, Toplum, Devlet*, (Haz. Derya Önder), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 383-395.
- ERGENÇ, Özer (2013b), "'A'yân ve Eşrâf' Diye Anılan Seçkinler Grubunun XVIII. Yüzyılda Osmanlı Toplumundaki Rolü Üzerine", *Osmanlı Tarihi Yazıları: Şehir*,

- Toplum, Devlet*, (Haz. Derya Önder), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 396-416.
- ERGENÇ, Özer (2013c), "XVII. ve XVIII. Yüzyıl Anadolu'sunda Toprak Tasarrufu ve Mülkiyeti Üzerine Değerlendirmeler", *Osmanlı Tarihi Yazıları: Şehir, Toplum, Devlet*, (Haz. Derya Önder), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 215-245.
- ERGENÇ, Özer (2013d), "'İdeal İnsan Tipi' Üzerinden Osmanlı Toplumunun Evrimi Hakkında Bir Tahlil Denemesi", *Osmanlı Tarihi Yazıları: Şehir, Toplum, Devlet*, (Haz. Derya Önder), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 423-428.
- FAROQHI, Suraiya (1998), "Zeytin Diyarında Güç ve Servet: Edremit Âyânından Müridzade Hacı Mehmed Ağa'nın Siyasi ve Ekonomik Faaliyetleri", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, (Ed. Çağlar Keyder-Faruk Tabak/Çev. Zeynep Altok), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 82-100
- FAROQHI, Suraiya (2004a), "Krizler ve Değişim 1590-1699", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. II, (Ed. Halil İnalçık-Donald Quataert), Eren Yayınları, İstanbul, s. 545-757.
- FAROQHI, Suraiya (2004b), "Köle Sahibi ve Kırsal Tefeci Olarak Bir Yapı Ustası: Sefer Mimarı Bursalı Hacı Abdullah", *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, (Çev. Gül Ç. Güven-Özgür TÜresay), İstanbul, s. 179-197.
- FAROQHI, Suraiya (2004c), "18. Yüzyıl Bursa'sında Zengin Olmak: Debbağ Hacı İbrahim'in Serveti", *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, (çev. Gül Ç. Güven-Özgür TÜresay), İstanbul, 2004, s. 199-216.
- FEBVRE, Lucien (1995), *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- FINKEL, Caroline (2007), *Rüyadan İmparatorluğa: Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü, 1300-1923*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- FLEISCHER, Cornel H. (2008), *Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, (Çev. Ayla Ortaç), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- GENÇ, Mehmet (2000), "İltizam", *D.İ.A.*, C. 22, İstanbul, s. 155-156.
- Göriceli Koçi Bey (1994), *Koçi Bey Risalesi*, (Haz. Yılmaz Kurt), Ecdad Yayınları, Ankara.
- HABERMAS, Jürgen (2010), *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, (Çev. Tanıl Bora-Mithat Sancar), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Hüseyin Hüsameddin (2007), *Amasya Tarihi*, C. IV, (Haz. Mesut Aydın-Güler Aydın), Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya.

Kara Mehmed Ağa'nın Ardından: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya'da Bir Kapıkulu Sipahisinin Düşündürdükleri

- Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C. VI, IX, Amasya Belediyesi'nin elindeki yazma nüsha.
- İNALCIK, Halil (2000), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. I, Eren Yayınları, İstanbul.
- İNALCIK, Halil (2009), *Devlet-i 'Aliyye*, C. I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İNAN, Kenan (2005), "Kadı Sicillerine Göre Trabzon'da Beşlü Taifesi (1648-1658), XIV. Türk Tarih Kongresi, 9-13 Eylül 2002 Kongreye Sunulan Bildiriler, C. II, I. Kısım, Ankara, s. 397-411.
- KARADEMİR, Zafer (2014), *İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı: Osmanlı Toplumunda Kıtliklar (1560-1660)*, Kitapyayınevi, İstanbul.
- KHOURY, Dina Rizk (1999), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumları: Musul, 1540-1834*, (Çev. Ülkün Tansel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Kınalızâde Ali Çelebi (2007), *Ahlâk-ı Alâî*, (Haz. Mustafa Koç), Klasik Yayınları, İstanbul.
- KIVRIM, İsmail (2010), "Kilis ve A'zaz Voyvodası Daltaban-zâde Ali Paşa ve Muhallefatı", *OTAM*, S. 24, s. 147- 173.
- KOLÇAK, Özgür (2012), *XVII. Yüzyıl Askerî Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı Avusturya Savaşları*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- KUNT, Metin (1977), "Müteşebbis Bir Osmanlı Veziri: Derviş Mehmed Paşa", *Toplum ve Bilim*, S. 2, s. 47-64.
- KUNT, Metin (1978), *Sancaktan Eyalete: 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- LEWIS, Bernard (1958), "Some Reflections on the Decline of the Ottoman Empire", *Studia Islamica*, No. 9, s. 111-127.
- McGOWAN, Bruce (2004), "Âyanlar Çağı", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. 2, (Ed. Halil İncılık-Donald Quataert), Eren Yayınları, İstanbul, s. 761-884.
- NEUMANN, Christoph K (1999)., "Devletin Adı Yok-Bir Amblemin Okunması", *Cogito Osmanlılar Özel Sayısı*, S. 19, s. 269-280.
- ÖZ, Mehmet (2005), *Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumcuları*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

- ÖZ, Mehmet (2010), "Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan Özel Sayısı, s. 226-233.
- ÖZKAYA, Yücel (1994), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- PAMUK, Şevket (2007a), "Fiyat Devriminin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yansımalarına Yeniden Bakış", *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 77-101.
- PAMUK, Şevket (2007b), "Osmanlı Devleti'nin İç Borçlanma Kurumlarının Evrimi, 1600-1850", *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 133-146.
- PARETO, Vilfredo (2010), *Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü: Kuramsal Bir Sosyoloji Uygulaması*, (Çev. Merve Zeynep Doğan), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- PIRENNE, Henri (2013), *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, (Çev. Uygur Kocabaşoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul.
- PITERBERG, Gabriel (2005), *Osmanlı Trajedisi: Tarih-Yazımının Tarihle Oyunu*, Literatür Yayınları, İstanbul.
- SOMBART, Werner (2011), *Burjuva: Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlâki ve Entelektüel Tarihine Katkı*, (Çev. Oğuz Adanır), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- ŞAKUL, Kahraman (2012), "Bir Çalıştayın Ardından-17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu: Kriz ve Dönüşüm (İstanbul, 31 Mayıs-2 Haziran 2012)", *Toplumsal Tarih*, S. 223, s. 22-37.
- TAYLOR, Charles (2014), *Seküler Çağ*, (Çev. Dost Körpe), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- TEZCAN, Baki (2010), *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World*, Cambridge University Press, New York.
- Tursun Bey (1977), *Târîh-i Ebü'l-Feth*, (Haz. Mertol Tulum), İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- TÜLÜVELİ, Güçlü (2002), *City, State and the Society: Trabzon, An Ottoman City in the Mid-Seventeenth Century*, (Phd Thesis, Centre for Byzantine, Ottoman and Modern Greek Studies, The University of Birmingham), 2002.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1988a), *Osmanlı Tarihi*, C.III/I, TTK Yayınları, Ankara.

**Kara Mehmed Ağa'nın Ardından: 17. Yüzyılın İlk Yarısında Amasya'da Bir
Kapıkulu Sipahisinin Düşündükleri**

- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1988b), *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*, C. II, T.T.K. Yayınları, Ankara.
- ÜLGENER, Sabri F. (2006a), *Tarihte Darlık Buhranları*, Derin Yayınları, İstanbul.
- ÜLGENER, Sabri F. (2006b), "İslam Hukuk ve Ahlak Kaynaklarında İktisat Siyaseti Meseleleri", *Makaleler*, (Der. Ahmet Güner Sayar), Derin Yayınları, İstanbul, s. 78-112.
- WALLERSTEIN, Immanuel (2012), *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık*, (Çev. Necmiye Alpay), Metis Yayınları, İstanbul.
- YÜCEL, Yaşar (1974), "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler", *Belleten*, C. XXXVIII, S. 42, s. 657-708.